

Příchod dítěte do prostředí ústavní výchovy

Veronika Jajcayová

Bakalářská práce
2018

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika Jajcayová**
Osobní číslo: **H160048**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Příchod dítěte do prostředí ústavní výchovy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti ústavní výchovy, příčin umístění dětí do institucionální péče a sociálně patologických jevů adolescentů.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce: **120 stran**
Rozsah příloh: **1 příloha**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- JANSKÝ, Pavel. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- VÁVROVÁ, Soňa, Karla HRBÁČKOVÁ a Jakub HLADÍK. Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči. Druhé, nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-7454-149-0.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Lucie Blašíková**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **10. ledna 2019**

Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2019**

Ve Zlíně dne 10. ledna 2019

doc. Ing. Aněžka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval.
V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 26. 4. 2019

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou ústavní výchovy dětí a vychází ze současného stavu. Nejprve je zmíněn teoretický základ systému ústavní a ochranné výchovy v České republice. Stěžejní kapitola pojednává o přiblížení adaptace dítěte na ústavní prostředí. V praktické části je hlavním cílem, na základě analýzy rozhovorů s pedagogickými pracovníky, zjištění procesů adaptace nově příchozích dětí do dětského domova.

Klíčová slova: ústavní výchova, ochranná výchova, adaptace, dítě, dětský domov, ústavní zařízení, psychická deprivace, citová deprivace, legislativa, pedagog

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the issue of institutional upbringing of children and comes out from the current state. First, the theoretical basis of the system of institutional and protective education in the Czech Republic is mentioned. The main chapter deals with the adaptation of the child constitutional environment. In the practical part, the main goal, based on the analysis of interviews with pedagogical staff, is to identify the processes of adaptation of newcomers to the children's home.

Keywords: constitution upbringing, protective upbringing, adaptation, child, children's home, institution, psychic deprivation, emotional deprivation, legislation, pedagogue

Velice ráda bych poděkovala své vedoucí práce, Mgr. Lucii Blašíkové, za odborné a profesionální vedení práce, poskytnutí cenných rad a poznámek.

Dále pak chci poděkovat Ing. Martinu Oberhelovi, Bc. Simoně Žárské a celé mojí rodině, především mé mamince, za obrovskou podporu, pomoc, motivaci a trpělivost během celého mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG, jsou totožné.

„Děti a psi hned poznají, kdo je má rád.“

Božena Němcová

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 ÚSTAVNÍ PÉČE V ČR.....	11
1.1 LEGISLATIVA UPRAVUJÍCÍ PROBLEMATIKU PRÁV DĚTÍ A ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	12
1.2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	16
1.3 OCHRANNÁ VÝCHOVA.....	17
1.4 ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	18
1.5 SPECIFIKACE PEDAGOGA V ÚSTAVNÍM ZAŘÍZENÍ	22
2 DÍTĚ V ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ.....	24
2.1 DŮVODY UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE DO ÚSTAVNÍ PÉČE	24
2.2 ADAPTACE DÍTĚTE NA ÚSTAVNÍ PROSTŘEDÍ	25
2.3 PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ V ÚSTAVU	29
2.4 ÚSKALÍ ÚSTAVNÍ PÉČE	31
2.5 PSYCHICKÁ A CITOVÁ DEPRIVACE DĚTÍ VYRŮSTAJÍCÍCH V ÚSTAVNÍ PÉČI.....	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	36
3 KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	37
3.1 CÍL VÝZKUMNÉ PRÁCE A VÝZKUMNÝ PROBLÉM	37
3.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	38
3.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	38
3.4 METODY SBĚRU DAT	39
3.5 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	39
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	41
4.1 VÝSLEDKY VÝZKUMU – OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ	41
4.2 ZÁVĚR VÝZKUMU	54
ZÁVĚR	56
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	58
SEZNAM PŘÍLOH.....	63

ÚVOD

Jeden ruský spisovatel napsal citát, že šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině. Bohužel, ale někteří to štěstí nemají, a proto mu musí vyjít naproti, ať již sami, nebo s pomocí druhých. Pro případ té druhé možnosti, většinou se jedná o děti s tímto problémem, existují různé instituce, které alespoň trochu mohou nahradit špatné rodiče a domov. Dětské domovy. Základní podmínkou pro dobře fungující domov je kvalitní, vzdělaný, vyškolený personál s velmi empatickým sociálním cítěním. Hlavním předpokladem je však kladný vztah k dětem.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. První je část teoretická a prezentují ji dvě kapitoly, které jsou rozděleny na podkapitoly. V úvodní kapitole jsou rozebrána teoretická východiska, která s daným tématem souvisí. Jsme seznámeni s pojmem ústavní péče v České republice a také s hlavní funkcí ústavů, se stěžejní legislativou a zákony upravujícími problematiku práv dětí a ústavní a ochranné výchovy, kde je i důležitá zmínka o úmluvě o právech dítěte a listině základních práv a svobod. Dále pak je popsána ústavní a ochranná výchova a školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. V poslední, a pro bakalářskou práci velice důležité teoretické části, se věnujeme dítěti v ústavní výchově a jeho právům a povinnostem v ústavu. Jsou zde popsány důvody umístění a úskalí číhající v institucionální péči, s níž souvisí citová a psychická deprivace dětí vyrůstajících mimo svůj domov a svou rodinu. Dále je pak v hlavní části uvedena definice adaptace, její hlavní faktory, fáze a doba, termíny, které jsou stěžejní pro praktickou část práce.

V praktické části jsou prezentovány výsledky kvalitativně orientovaného výzkumného šetření zacíleného na proces a dobu adaptace dětí po příchodu do prostředí dětského domova. Výzkumnou metodou jsou polostrukturované individuální rozhovory, výzkumný vzorek je tvořen třemi pedagogickými pracovníky ve dvou různých dětských domovech, v břeclavském a hodonínském kraji. Získaná data jsou zpracována prostřednictvím otevřeného kódování. Klíčem pro realizovaný výzkum je získání co nejdůležitějších a nejkvalitnějších informací tak, aby mohly být zodpovězeny a zhodnoceny výzkumné otázky.

Hlavním cílem bakalářské práce je zjištění, identifikace a rozklíčování průběhu procesu adaptační fáze dítěte od chvíle, kdy nastoupí do dětského domova až po soudem nařízenou ústavní výchovu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ÚSTAVNÍ PÉČE V ČR

Ústavní zařízení vznikla na území ČR ve 2. polovině 19. století a až do 2. světové války byla svěřencům poskytována péče i po propuštění. Dnešní struktura ústavní péče pro děti a mládež má své kořeny v 50. letech 20. století a od té doby prodělala jen malé změny. Ústavní péči zastřešují jednotlivá ministerstva, jako je ministerstvo zdravotnictví, školství a práce a sociálních věcí. V České republice je zřízeno celkem 236 školských zařízení pro ústavní výchovu.

Pohledem do minulosti, lze poukázat na to, že již tehdy se zřizovaly obecné útulky pro sirotky, kláštery nebo církevní internáty při školách. Tento fakt plyne ze skutečnosti, že se společnost vždy snažila pomáhat dětem bez rodičů. Pečovatelé byli tehdy lidé, kteří pocházeli z řad vysloužilců nebo lidé, kterým se město snažilo získat práci. Na děti byly uplatňovány tehdy velmi přísné metody trestů. Jednalo se o fyzický i psychický nátlak, což vyústilo ke zneužívání dětí a docházelo k násilným praktikám či týrání. Mezi první, historicky doložitelné zařízení zřízené v Čechách, patří Vychovatelna v Libni, Polepšovna v Králíkách nebo Vychovatelna spolku pro blaho káránců Královských Vinohrad. (Jedlička, 2015, s. 386)

Prakticky každý člověk u nás začíná svou životní dráhu krátkodobým pobytem v ústavní péči jako novorozenec v porodnici. Pro některé děti je pobyt v porodnici začátkem série ústavních pobytů, pokračující kojeneckým ústavem a následně dětským domovem, která končí až v dospělosti. Tradiční ústavní péče o děti, které nemají rodiče (případně rodiče mají, ale ti nejsou způsobilí je vychovávat), má riziko dobře známé a dobře pojmenované: deprivace syndrom. Děti vychovávané ve větších skupinách, v nichž se v pracovních směnách mění pečující osoby, jsou několikanásobně méně (než v rodině) podněcovány ze strany dospělého a mají také několikanásobně méně příležitostí samy dospělého upoutat svým projevem. (Matoušek, 1999, s. 63)

Ústavní péče je v českém systému uplatňována, až když selžou všechny ostatní prostředky pro ochranu práv dítěte. Dříve, než soud nařídí ústavní péči, se musí prozkoumat, jestli je možné uplatnit i jiné prostředky, např. svěřením dítěte do náhradní rodinné péče. (Kukla, 2016, s. 255)

Hlavní funkce ústavu lze shrnout do tří bodů: podpora a péče (tato funkce je v popředí v zařízeních poskytujících náhradu za nefunkční nebo chybějící rodinu), léčba, výchova a resocializace (tato funkce je v popředí v nemocnicích, léčebných a rehabilitačních

ústavech, v zařízeních pro rizikovou mládež či v zařízeních pro propuštěné vězně) a omezení, vyloučení a represe (tato funkce je v popředí ve věznicích, v psychiatrických zařízeních s nedobrovolnými pobyty či ve sběrných táborech pro uprchlíky). (Matoušek, 1999, s. 22)

Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, může ředitel zařízení za dítě rozhodnout v běžných záležitostech. O podstatných záležitostech rozhodují nadále rodiče, pokud nejsou soudem zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Mezi podstatné záležitosti můžeme zařadit výběr školy, budoucí povolání dítěte, souhlas s poskytováním zdravotnických služeb, souhlas s hospitalizací dítěte apod. Jestliže rodiče neplní své povinnosti či nejeví o dítě skutečný zájem, může ředitel zařízení zastoupit dítě i v podstatných záležitostech, ale pouze tehdy, pokud jsou v zájmu dítěte a zároveň musí o nich informovat orgán sociálně-právní ochrany dětí. Dítě v ústavní výchově má právo na návštěvu rodičů, může odjet k rodičům na víkend či na prázdniny, dle souhlasu pracovníka sociálně-právní ochrany dětí. Na pobyt u rodičů má dítě právo. Zakázat pobyt s rodiči je možné jen ze závažných důvodů, jako je např. nezabezpečení řádné péče či nevhodné chování dítěte. V zařízení je podporována komunikace dítěte na dálku s rodiči formou telefonátu, dopisu či e-mailu. Jinak je tomu u dětí s uloženou ochrannou výchovou. V případě návštěvy osob neodpovědných za jejich výchovu, je stanovená zraková nebo sluchová kontrola zaměstnanců zařízení.

Ústavní výchova je nařizována soudem v případě, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena nebo pokud rodina neplní své funkce. Ochranná výchova je soudem ukládána, pokud dítě vykonalo čin, jenž by mohl být uznán při trestní odpovědnosti dítěte za čin trestný – tedy pro závažné poruchy chování. (Bendl a kol., 2015, s. 142)

1.1 Legislativa upravující problematiku práv dětí a ústavní výchovy

Nejvýznamnějším zákonem, věnující se problematice výchově a vzdělávání dětí, vyrůstajících ve školských institucích zabezpečujících náhradní výchovnou péči, v platnosti od 1. 10. 2005, s účinností od 1. 12. 2005, je zákon č. 383/2005 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a dalších souvisejících zákonů, který byl nahrazen prvním zákonem č. 109/2002 Sb., účinným od 1. 7. 2002. V úvodu zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu

ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, je popsán účel a působnost zařízení. Zde je uvedeno, že zařízení musí zajišťovat právo dítěte na výchovu a vzdělávání, podmínky k rozvoji sebedůvěry, citové stránky a jednání v souladu s jeho individuálními dispozicemi. Podle tohoto zákona může zařízení poskytovat dětem plné přímé zaopatření, což zahrnuje stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhradu nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, včetně nákladů spojených s dopravou do školy, nákladů na zdravotní služby, kapesné, osobní dary a věcnou pomoc při odchodu ze zařízení.

Související zákony:

Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, který vstoupil v platnost 13. 12. 1963, jenž byl zrušen k 1. 1. 2014, který upravoval v první části manželství, ve druhé části vztahy mezi rodiči a dětmi, ve třetí části výživné a poslední části závěrečná ustanovení, a byl nahrazen zákonem č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník, který upravuje obecnou část, rodinné právo, kde je stěžejní Díl 4, § 971 – § 975 Ústavní výchova; dále pak absolutní majetková práva, relativní majetková práva a ustanovení společná, přechodná a závěrečná.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jenž nabyl platnosti 30. 12. 1999, účinnosti dne 1. 4. 2000, jehož obsah upravuje základní ustanovení sociálně-právní ochrany, opatření sociálně-právní ochrany, zařízení sociálně-právní ochrany, pěstounskou péči, poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami, inspekce poskytování sociálně-právní ochrany, společná ustanovení, přestupky, řízení a místní příslušnost a v poslední části přechodná a závěrečná ustanovení. Dále s tímto zákonem souvisí i zákon č. 401/2012 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, jenž vešel v platnost 27. 11. 2012, nabytí účinnosti 1. 1. 2013, v němž je stěžejní částí část první, čl. I, § 4a – § 14, dále část čtrnáctá, čl. XIX, o změně zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

Zákon č. 218/2003, o soudnictví ve věcech mládeže, jehož první část se věnuje odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, změně trestního řádu, změně zákona o výkonu trestu odnětí svobody, změně zákona o výkonu vazby

a v poslední části účinnosti, který vešel v platnost 31. 7. 2003 a nabyl účinnosti 1. 1. 2004. Podle § 23, zákona 218/2003 Sb., může soud ochrannou výchovu přeměnit v ústavní výchovu nebo rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo takové výchovné zařízení, jestliže převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, který obsahuje úvodní ustanovení, obecná ustanovení o správním řízení, zvláštní ustanovení o správním řízení, vyjádření, osvědčení a sdělení, veřejnoprávní smlouvy, opatření obecné povahy, společná, přechodná a závěrečná ustanovení a účinnost a platnosti, nabyt dne 24. 9. 2004 platnosti a účinnosti 1. 1. 2006.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, jenž nabyt platnosti 17. 12. 1963, s účinností od 1. 4. 1964, upravuje činnost soudu před zahájením řízení, řízení ve věcech, o nichž bylo rozhodnuto jiným orgánem, výkon rozhodnutí a jiná činnost soudu.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, upravující problematiku základní trestní odpovědnosti, zavinění, přípravu a pokus trestného činu, zánik trestní odpovědnosti, promlčení, tresty či ochranná opatření, s platností 9. 2. 2009 a účinností 1. 1. 2010.

Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, jenž vešel v platnost 30. 12. 1999, s účinností od 28. 2. 2000, ve kterém je pro ochranu dětí důležitá část pátá, změna zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, s platností i účinností od 13. 9. 2006. Vyhláška upravuje podrobnosti o obsahu a rozsahu činnosti, organizaci a podmínkách provozu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, kritéria pro zařazování nebo umístování dětí, podrobnosti o zajišťování pořádku a bezpečnosti v zařízeních, stanoví nejnižší počty dětí a žáků v jednotlivých druzích škol, nejnižší a nejvyšší počty dětí a žáků ve třídách a skupinách, podrobnosti o organizačním postupu zařízení při přijímání, umístování, přemístování a propouštění dětí, podrobnosti organizačního zabezpečení pobytu v diagnostickém ústavu dětí zadržovaných na útěku, podrobnosti organizačního zabezpečení umístování dětí se zdravotním postižením, nezletilých matek a jejich dětí, a dětí vyžadujících výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození (psychického onemocnění), podrobnosti organizačního

zabezpečení umístování a pobytu dětí, které nejsou občany České republiky a splňují podmínky stanovené zvláštním zákonem, územní obvody diagnostických ústavů a vzorový vnitřní řád zařízení.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, který vešel v platnost 10. 11. 2004, a nabyt účinnosti dne 1. 1. 2005, říká, jaké vzdělání, kvalifikaci či odbornou způsobilost musí mít pracovníci v ústavních zařízeních. Zákon se vztahuje k vychovatelům (§ 16), asistentům pedagogů (§ 20) i ředitelům těchto zařízení (§ 5, odd. c).

Úmluva o právech dítěte a Listina základních práv a svobod

Dle čl. 3, odst. 2, Úmluvy, se smluvní státy zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů a dalších osob za něho odpovědných.

V čl. 9, odst. 1, Úmluva uvádí, že smluvní státy zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí, v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte

V čl. 19 Úmluva stanoví, že smluvní státy činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním... tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž je svěřeno, jakož i jiné formy prevence... podle potřeby též postupy pro zásahy soudních orgánů. (Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte)

1.2 Ústavní výchova

Encyklopedie sociální práce (Matoušek a kol., 2013, s. 414) uvádí, že pro mládež s poruchami chování jsou od konce 19. století zakládány polepšovny. Uvádí, že v dnešní době existuje řada zařízení pro děti a mládež – školská zařízení (dětské domovy, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy a výchovné ústavy), zdravotnická zařízení (dětská centra, psychiatrické léčebny a nemocnice pro děti) a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, která stojí mimo resortní působnost.

Autoři Jan Průcha, Eliška Walterová a Jiří Mareš se k pojmu ústavní výchova vyjadřují tak, že je jí zapotřebí v případech, kdy rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči. (Průcha, Walterová a Mareš, 2009, s. 333)

Ústavní péče představuje celou řadu dopadů na dítě, jež můžeme považovat za nepříznivé. Děti žijící v dětských domovech jsou řazeny do kategorie dětí se sociálním znevýhodněním. Jejich nežádoucí životní situace ohrožuje všechny složky jejich osobnosti, tedy oblast kognitivní, sociální a emocionální. Často je vážně ohroženo jeho sebepojetí a sociální stabilita. (Němec a Vojtová, 2009, s. 64)

Ústavní výchova plní funkci preventivní, nápravnou, či výchovnou, s akcentem na ochranu zájmů dítěte (například při duševní poruše). Nejsou-li splněny podmínky pro uložení ochranné výchovy, a výchova dítěte je vážně ohrožena nebo vážně narušena, a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, či z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu, a to i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Za jiné závažné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu nezletilého dítěte zabezpečit, je možné považovat vážnou nemoc rodičů, pro kterou nemohou výchovu dítěte zajistit, invaliditu rodičů nebo dítěte, dlouhodobou nepřítomnost rodičů z různých důvodů (například vazba, výkon trestu), smrt rodičů aj. Tyto důvody mohou existovat i u dítěte samotného – například jeho duševní porucha. Jinými výchovnými opatřeními rozumíme především opatření podle zákona o rodině, kterými jsou napomenutí, dohled a omezení o kterých jsem se podrobně zmínila výše. Dále je možné mezi výchovná opatření extenzívním výkladem zahrnout zásahy soudu do institutu rodičovské zodpovědnosti a možnosti soudu upravit, omezit, eventuálně zakázat styk rodiče s nezletilým dítětem. Za jiná výchovná opatření lze také považovat odebrání dítěte z rodiny a umístění ve výchově jiné fyzické osoby než rodiče,

nebo umístění v pěstounské péči. O odebrání dítěte z jeho přirozené nebo náhradní rodiny rozhoduje pouze soud, a to na návrh obecního úřadu. O návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán. Řízení o nařízení ústavní výchovy může být zahájeno i bez návrhu okresního úřadu. Soud není návrhem vázán. Soud předběžným opatřením rozhodne o odebrání dítěte tehdy, jestliže shledá, že se nezletilé dítě ocitlo bez jakékoli péče, jeho život nebo příznivý vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny. (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 157)

Soud nesmí uložit ústavní výchovu dítěte, kvůli majetkové či bytové nepříznivé situaci, ale nařizuje ji jen za podmínek, kdy rodiče nejsou schopni dítě řádně vychovávat a neplní povinnosti vyplývající z rodičovství. Doba, po kterou dítěti může být ústavní výchova uložena, je maximálně tříletá, ale může být soudem prodloužena, pokud stále přetrvávají nepříznivé podmínky, které by dítě mohly ohrožovat. (Arnoldová, 2016, s. 265)

1.3 Ochranná výchova

Ochrannou výchovu může mladistvému uložit soud pro mládež, jestliže není o výchovu mladistvého náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Dále v případech, kdy byla dosavadní výchova mladistvého zanedbána, nebo když mladistvý žije v prostředí, které neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Toto opatření se ukládá, pokud nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině. Ochranná výchova trvá do doby, než je splněn její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého. Ve zvláštním případě, vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. (§ 22 zákona č. 218/2003 Sb.)

Uložení ochranné výchovy může trvat nejdéle do dosažení zletilosti dítěte, ale stejně jako ústavní výchova, může být ve výjimečných případech prodlouženo do devatenácti let. (Vojtová, 2010, s. 38)

Ochranná výchova je druhem ochranného opatření, které jsou definovány trestním zákonem, mají účel preventivní, mají též izolovat a resocializovat jedince, který se společensky nebezpečného činu dopustil. Ukládá se v občanskoprávním řízení všem osobám, jež spáchaly ve věku mezi dvanáctým a patnáctým rokem čin, jenž trestní zákon u právně odpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem. Ochrannou výchovu může soud uložit i osobám mladším než 15 let, které spáchaly čin, jenž je u

právně odpovědných osob pokládán za trestný čin. Ochranná výchova může být v občansko-právním řízení navržena i orgánem péče o děti a mládež, a to dětem mladším než 15 let. V trestním řízení může být uložena jen mladistvým (15-18 let). (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 156)

1.4 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Účelem školských zařízení pro preventivně výchovnou péči je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravotního vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. (zákon č. 109/2002, § 1, odst. 3)

V zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně jiných zákonů, jsou jednotlivá zařízení popsána v § 5 – § 14. Diagnostické ústavy (§ 5 – § 11), dětské domovy (§ 12), dětské domovy se školou (§ 13) a výchovné ústavy (§ 14). Změna oproti současné legislativě spočívá v nahrazení dětských výchovných ústavů dětskými domovy se školou a zvláštními školami internátními, které se transformují na dětské domovy, resp. dětské domovy se školou (platí pro ty, v nichž jsou umístěny děti s ústavní výchovou. (Pilař, 2004, s. 307)

Zařízení mohou být diferencována podle věku, mentální úrovně, zdravotního postižení, stupně obtížnosti výchovy, popřípadě i podle pohlaví svěřenců. Zákon stanoví typy zařízení náhradní výchovné péče, označení budov bude řešeno vyhláškou. (Pilař, 2004, s. 307)

Zařízení náhradní výchovné péče má právo zakládat Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, i jiná právnická osoba nebo fyzická osoba, s výjimkou diagnostických ústavů. Ústavní výchovu a ochrannou výchovu lze v rámci resortu školství, mládeže a tělovýchovy, realizovat pouze v zařízeních náhradní výchovné péče, zapsaných v rejstříku ministerstva nebo v náhradních rodinách. (Pilař, 2004, s. 308)

Prostředí zařízení

Vnitřní prostředí všech zařízení mají dle Krause (2014, s. 104 – 111) dvě stránky, a to prostorovou a věcnou, dále osobnostní a vztahovou. Prostorová a věcná stránka zahrnuje to, jak je zařízení v lokalitě situováno, umístěno v zástavbě, což ovlivňuje např. způsoby trávení volného času a zda vytváří zklidňující atmosféru. S tímto souvisí i architektonické řešení budovy a to, zda je vybudována přímo k účelům dětského domova, nebo je využita a upravena starší budova, která předtím sloužila jinému účelu. Důležitá je také velikost zařízení. Ta musí být ekonomicky zvladatelná. Do této kategorie se řadí i způsoby osvětlení, vytápění, klimatizace a akustika, barevnost, květinová výzdoba, rozložení obrazů a nástěnek – to vše působí na psychiku dětí. Významnou roli hraje způsob rozmístění nábytku tak, aby vyhovoval potřebám dětí, technické vybavení počítači, televizemi, vybavení hudebními nástroji, výtvarnými potřebami a sportovním vybavením tak, aby mohly děti ve volném čase rozvíjet své zájmy. V dětských domovech je velice důležitá úroveň ubytování, aby se děti necítily jako ve věznicích, ale měly určitý komfort a soukromí. (Kraus, 2014, s. 105)

Co se týká vnějšího prostředí zařízení, které jeho fungování i klima také ovlivňuje, Kraus (2014, s. 109) uvádí poměry v lokálním prostředí, demografické faktory, subkulturu regionu, další instituce v lokalitě, které mohou se zařízením spolupracovat, a zvyšovat prestiž zařízení.

Specifikace školských zařízení:

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, které přijímá děti, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření, s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, poskytují péči rovněž dětem, které nejsou občany České republiky a splňují podmínky stanovené zvláštním zákonem a také dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu, po dobu maximálně osmi týdnů. Na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení jsou umisťovány do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů s výjimkou dětí, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu. Děti umisťuje do zařízení ve svém územním obvodu. Ve zvláště odůvodněných případech, vyžaduje-li to zájem dítěte, umisťuje dítě mimo

zařízení do smluvní rodiny. Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální. Základní organizační jednotkou Diagnostického ústavu je výchovná skupina, kterou tvoří nejméně čtyři a nejvíce osm dětí. (zákon č. 109/2002 Sb.)

Diagnostický ústav se vnitřně člení na čtyři pracoviště, relativně samostatná oddělení. Tvoří je pracoviště diagnostické, výchovně vzdělávací, sociální práce a záchytné. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina. V diagnostickém ústavu jsou zřizovány nejméně tři výchovné skupiny. V jedné skupině mohou být nejméně čtyři, nejvíce šest svěřenců. Výjimky z tohoto počtu může v opodstatněných případech udělovat ministerstvo. Diagnostické ústavy jsou diferencovány podle věku svěřenců, popřípadě podle pohlaví. Pro mladistvé svěřence, kteří již neplní povinnou školní docházku, jsou zřizovány diagnostické třídy, v nichž je zajišťována jejich příprava na budoucí povolání. Počet žáků v diagnostické třídě se shoduje s počtem svěřenců ve výchovné skupině. (Pilař, 2004, s. 310)

Výchovný ústav

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. (§ 14, zákon č. 109/2002 Sb.)

Ve výchovných ústavech jsou používány speciální stavebně-technické prostředky k zabránění útěku. Zároveň je dovoleno využívat audiovizuální systémy pro kontrolu okolí budovy, pro kontrolu vnitřních prostor zařízení, kam děti nemají přístup, pro kontrolu chodeb, místností určených pro zaměstnance a oddělené místnosti. O umístění a využívání audiovizuální techniky musí být předem informovány všechny děti a všichni zaměstnanci. Výchovné ústavy povinně vedou dokumentaci, která se týká výchovně-vzdělávací činnosti, osobní dokumentaci dětí, včetně záznamů o stavu dětí vedených odbornými pracovníky, o programu jejich rozvoje osobnosti, záznamy o umístění a průběhu pobytu dítěte v oddělené místnosti, dokumentaci o umístění a průběhu pobytu dítěte zadrženého na útěku, knihu denní evidence zařízení a knihu úředních a ostatních návštěv.

Každý výchovný ústav má povinnost vypracovat vnitřní řád zařízení, který obsahuje pravidla hodnocení a odměňování dětí, práva a povinnosti dětí, osob odpovědných za výchovu a pracovníků zařízení, denní a týdenní program, pravidla pro organizaci návštěv, zdravotního ošetření a pro přijímání, přemísťování a propouštění dětí.

Dětský domov

V dětském domově zajišťuje stát edukaci dětí s nařízenou ústavní výchovou, dětí, které nemají žádné poruchy chování, a to s ohledem na jejich individuální potřeby. Jsou to děti zpravidla ve věku od 3 do nejvýše 18 let, které jsou sem většinou umístěny ze sociálních důvodů. Jejich rodiče se o ně nemohou, nebo neumí postarat. Dětské domovy plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Děti zde žijí v rodinných skupinách po 6 – 8 dětech. Do škol dochází mimo dětský domov podle jejich individuálních vzdělávacích možností. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi. (Pipeková, 2010, s. 382)

Přesné znění §12:

(1) Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

(2) Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

(3) Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi. (§ 12, zákon č. 109/2002 Sb.)

Dětský domov se školou

V dětských domovech se školou probíhá edukace dětí s nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, nebo pro svou přechodnou, nebo trvalou duševní poruchu, vyžadují výchovně-léčebnou péči. Jsou sem zařazovány také děti s uloženou ochrannou výchovou a nezletilé matky se závažnými poruchami chování nebo duševní poruchou, vyžadující výchovně-léčebnou péči, a to se svými dětmi. Jsou sem umísťovány děti zpravidla od 6 let, do ukončení povinné školní docházky. Pokud po ukončení povinné školní docházky pokračuje závažná porucha chování, a dítě se nemůže vzdělávat na střední

škole mimo zařízení, nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, bývá přeřazeno do výchovného ústavu. (Pipeková, 2010, s. 382)

Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti, mají-li závažné poruchy chování nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let, do ukončení povinné školní docházky. Pokud v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení, nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. (§ 13, zákon č. 109/2002 Sb.)

1.5 Specifikace pedagoga v ústavním zařízení

Vyzrálá osobnost vychovatele by měla mít široký kulturně politický rozhled i vysokou erudovanost ve svém oboru. Vychovatel musí být specialistou na práci s lidmi v procesu vzájemného působení a formování jednoho člověka druhým člověkem. Samozřejmě se neobejde ani bez komunikativních dovedností a především bez hlubokého a vřelého vztahu k dětem. (Nelešovská, 2005, s. 11)

Nejdůležitější roli pedagoga v náhradní rodinné výchově zastává kmenový vychovatel - speciální nebo sociální pedagog. Pro dítě je to nejbližší člověk, tráví s ním největší část svého volného času. Zastupuje rodiče dítěte v roli výchovné, vzdělávací a především organizuje život v rodinné skupině. Kmenový vychovatel je profesionální pracovník k tomuto účelu vzdělán. Provádí dítě během jeho vyrovnávání se s minulostí, při řešení jeho aktuálních problémů i při hledání východisek do budoucnosti. Míra profesionality u této profese vyžaduje jistou míru stability a společenské podpory. (Škoviera, 2007, s. 120)

Pedagogický pracovník - vychovatel, v dětském domově, musí mít odbornou kvalifikaci k výkonu povolání podle §16 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

Vychovatel by měl být pro dítě klíčovým partnerem i vzorem. Jedinec se identifikuje s prostředím, v němž žije a přebírá vzorce chování silných osobností. V našem případě to znamená, že dítě žijící v dětském domově kopíruje chování svých vychovatelů. (Sekera, 2009, s. 52)

Shrnutí

První kapitola je věnována přiblížení ústavní a ochranné výchovy v České republice. Zde byla přesně definována legislativa a nejdůležitější zákony vztahující se k této problematice. Dále byla popsána školská zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči, která mají za úkol předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravotního vývoje, konkrétně se jedná o zařízení dětského domova, dětského domova se školou, diagnostické ústavy a výchovné ústavy. Další kapitola bude věnována adaptaci. V ní budou vymezeny důvody umístění dítěte do ústavní péče, práva a povinnosti dítěte a úskalí číhající v tomto typu zařízení pro děti a mládež. Dále pak bude definována adaptace jako taková, její faktory, fáze a doba.

2 DÍTĚ V ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ

„Problematika ústavní výchovy je celospolečenský problém, který úzce souvisí se sociálním klimatem společnosti, odráží aktuální hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a v neposlední řadě i politické priority.“ (Janský, 2004, s. 10)

2.1 Důvody umístění dítěte do ústavní péče

Nejideálnějším prostředím pro vývoj dítěte je zcela jistě fungující rodina, ale v případě, kdy dojde k úmrtí, dlouhodobé nemoci, úrazu rodičů nebo k selhání některých z funkcí rodiny a je vážným způsobem ohrožen rozvoj osobnosti dítěte, musí zasáhnout orgán sociálně-právní ochrany dětí, který podá návrh soudu o odebrání dítěte z rodiny. Soud poté rozhodne o umístění dítěte do některé z forem náhradní rodinné výchovy nebo do diagnostického ústavu. Návrh na nařízení ústavní výchovy může podat i zákonný zástupce v případě, že je vážně ohrožena nebo narušena výchova dítěte a jiná výchovná opatření situaci nenapravila, nebo v případě, že rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit ze závažných důvodů či ji nechtějí zabezpečit.

Nejčastější příčinou ústavní výchovy je nezvládnutá výchova v rodině, dalšími důvody jsou zanedbávání, zneužívání a týrání dětí. Dále se můžeme setkat s umístěním dítěte v ústavní výchově v důsledku trestné činnosti rodičů, jejich alkoholismu, nízké sociální úrovně rodiny, prostituce matky a také z důvodu osíření dítěte. (Vocilka, 1999, s. 26)

Pokud jde o specifikaci jednotlivých důvodů nařízení ústavní výchovy, vážné ohrožení nebo narušení výchovy dítěte mohou zapříčinit okolnosti jak objektivní, tak subjektivní povahy. V případě ohrožení plní zásah státu preventivní funkci. Jedná se o situace, kdy rodiče v různých směrech dítě zanedbávají, nevykonávají nad ním dohled apod. Narušení může být důsledkem závadných projevů rodičů či jiných osob, jejich výchovné nezpůsobilosti a vlivů širšího rodinného prostředí. Zde bude mít státní ingerence již povahu nápravnou. (Hrušáková, 2009, s. 217)

Jiné závažné důvody mohou spočívat nejen na straně rodičů, ale i dítěte samotného. Tady můžeme zmínit např. dlouhodobou hospitalizaci rodičů, invaliditu na obou stranách, pobyt rodičů ve vazbě nebo výkonu trestu, osíření dítěte, ale může jít i o případy, kdy je dítě obtížně vychovatelné nebo vyžaduje zvláštní péči, např. pro duševní poruchu. (Hrušáková, 2009, s. 217)

Dle mnoha autorů se ve většině případů jedná o poruchu rodičovství. Rodič, který nemá schopnost se sladit s dítětem, ať už trvale, či pod vlivem aktuálního stresu, buď dítě zanedbává, nebo se vůči němu chová intruzivně. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 49)

Dle autorů do ústavů přicházejí děti z méně stabilních rodin, děti, u nichž jsou patrné symptomy neadekvátní péče a nevhodného zacházení ze strany rodičů, které se projevují v různých formách a stupních zanedbávání, týrání a zneužívání dětí. Jedná se o neposkytování nutné péče nebo o úmyslné ubližování dítěti, a to zpravidla jeho rodiči či osobami, které mají dítě v péči. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137)

O nařízení ústavní výchovy, kterému jiná výchovná opatření nepředcházela, půjde zejména tehdy, když rodiče dítě hrubě zanedbávají, zneužívají, či jej dokonce týrají, kdy je nejen jeho výchova, ale i jeho zdraví (a mnohdy vlastní život) vážně ohroženo nebo již poškozeno. Může se jednat i o případy, které vyšly najevo po delší době, a je v zájmu dítěte, aby bylo z rodiny odejmuto, neboť není naděje, že by jiná výchovná opatření byla účinná. Dále může jít o případy, kdy rodiče nechtějí o dítě z objektivních nebo subjektivních příčin pečovat, neexistuje vhodná osoba pro individuální náhradní rodinnou výchovu, a proto je kolektivní výchova nutná v zájmu nezletilého. Tento postup je odůvodněn snahou o co nejrychlejší vytvoření nového výchovného prostředí pro řádnou výchovu dítěte. (Hrušáková, 2009, s. 221)

Matoušek a Kroftová (2003) uvádějí kritéria, která jsou odrazová pro návrh ústavní výchovy. Dítěti může být navrhována ústavní péče, pokud jedná protiprávně, páchá přestupky či trestnou činnost, začíná se u něj projevovat závislost na alkoholu, jiných drogách či automatech, utíká z domova, má zahálčivý způsob života, nerespektuje rodiče, je sexuálně promiskuitní, je členem závadové party či již dříve měl množství výchovných opatření uplatněných před návrhem ústavní výchovy, která nepozbyla účinnosti.

2.2 Adaptace dítěte na ústavní prostředí

Prvotní adaptace dítěte na nové prostředí má velký význam při dalším setrvávání v dětském domově. Dítě si přesně pamatuje, koho vidělo jako první, co měla ta osoba na sobě oblečené, která teta sloužila, či jaké dítě se poprvé na něj usmálo. Příchod je velice stresující moment, kdy i v tom nejzlobivějším dítěti je malá dušička, je to moment, na který děti pak v budoucnu rády vzpomínají.

Termín adaptace lze definovat jako proces aktivního přizpůsobování se člověka životním podmínkám a jejich změnám. Člověk nepřijímá podmínky, ve kterých žije, jen pasivně, ale snaží se je přizpůsobit svým potřebám, zájmům, hodnotám či cílům. Adaptace se proto týká již zcela konkrétního sociálního prostředí, ve kterém se člověk pohybuje. (Surynek, 2006, s. 153)

Existuje řada odlišných definic adaptace a lze na ni pohlížet z různých úhlů pohledu, jelikož má velmi široký obsah. Zasaňuje do mnoha vědních oborů a odehrává se v různých prostředích. Dle pedagogického slovníku je adaptace pojem, který vyjadřuje obecně proces přizpůsobení se něčemu. V biologickém smyslu přizpůsobení organismu měnícím se životním podmínkám, jehož výsledkem je přežití. V lékařském smyslu přizpůsobení se změnám vnitřního a vnějšího prostředí člověka, jehož výsledkem je homeostáza (vyrovnanost) vnitřního prostředí. Ve vývojově psychologickém smyslu přizpůsobení se jako výsledek dynamické rovnováhy mezi pasivnějšími pochody akomodace a aktivnějšími pochody asimilace toho, co člověka obklopuje. Adaptace sociální – přizpůsobení se člověka novým sociálním podmínkám. (Průcha, 2014, s. 11)

Mezi hlavní faktory, které ovlivňují adaptaci dítěte v dětském domově, patří věk dítěte a s ním spojená i vývojová specifika chování, osobnost dítěte, zejména z hlediska mentální a adaptační úrovně, při jejichž ověřování pedagog vychází z diagnostické zprávy dítěte, charakterizující schopnosti a vlastnosti dítěte, a řídí se jejím doporučením. Dále pak sociální prostředí, ze kterého dítě pochází, spolupráce s rodiči, kde je hlavním ukazatelem vztah dítěte s rodiči. Škola, školní úspěšnost a změna školy – dle autorek s umístěním dítěte do ústavního zařízení zpravidla následuje i změna školy. Skutečnost, že dítě se musí přizpůsobit kromě ústavního prostředí i novému školnímu kolektivu, může u dítěte vyvolat psychické zatížení a zpomalení adaptačního procesu. (Vyhnálková a Vašátková, 2008, s. 37)

Faktory, které ovlivňují dítě během výchovy v dětském domově, lze rozdělit na faktory uvnitř zařízení a faktory vně zařízení. Mezi hlavní vnitřní faktory řadíme rodinnou skupinu, do které je dítě zařazeno – především pak vztahy, které jsou ve skupině, sourozenecké vazby, zda ve složení skupiny převažují romské děti nebo jsou zde děti s poruchami učení a chování – všechny tyto faktory utvářejí dynamiku skupiny. Dále je to pak denní režim, styl výchovy, ale také vychovatelé, kteří na dítě bezprostředně působí. Podstatná je jejich pedagogická a psychická způsobilost, morální vlastnosti či přístup k dítěti. Poté je to celkové klima v dětském domově, které je nejvíce ovlivněno

stylem vedení ředitelem dětského domova, složením výchovného personálu a úrovni týmové práce. Hlavními vnějšími faktory je především společnost jako celek – záleží na tom, kde je dětský domov umístěn (malá obec, velkoměsto, samota), to, jak obyvatelé dané lokality přijímají dětský domov, jaká je spolupráce dětského domova s obcí, ve které se domov nachází a to, jak se snaží děti z dětského domova zapojit do běžného života s danou obcí. Poté je to i škola, do které dítě dochází – působení pedagogů, kolektiv dětí, celkové klima školního prostředí. Dále jsou to volnočasové aktivity mimo dětský domov, vrstevníci, ale i ostatní vnější faktory, jako jsou masmédiá, reklama, ustálené názory ve společnosti nebo předsudky. (Vnitřní materiál 2017: Dětský domov a Školní jídelna Sázava)

Adaptační období lze považovat za ukončené, zvládá-li dítě následující činnosti a dovednosti: zná denní režim a akceptuje ho, zvládá školní docházku, má převzatou svou sociální roli v rodinné skupině, má získanou důvěru v pedagogické pracovníky a vymezené své zájmové činnosti. (Vyhnálková a Vaš'átková, 2008, s. 56)

Fáze adaptace

Existuje spousta adaptačních procesů. Každý z nich probíhá v určitých fázích. Zde uvádím ty nejdůležitější:

1. Fáze prvního dojmu – v této počáteční fázi dítě získává tzv. první dojem. Probíhá první den při přivítání a seznámení se s osobami a dětmi v zařízení, tzn. atmosférou zařízení, vizuálním prostředím domova, se svým pokojem, lůžkem, s místem na své osobní věci, první vstupní rozhovor s ředitelkou a kmenovým vychovatelem.
2. Fáze orientace – tato fáze trvá zpravidla jeden týden, ovšem s ohledem na mentální úroveň a věk dítěte může trvat i déle. Jedná se o bližší seznámení se s rodinnou skupinou, kde je dítě umístěno, s dětmi v této skupině, všemi ostatními dětmi a vychovateli, tedy dvěma denními a jedním nočním vychovatelem nebo asistentem pedagoga. Dále pak dítě poznává denní režim a vnitřní řád domova, tedy i svá práva a povinnosti, návštěvy, výlety, odměny, tresty, pravidla, možnosti, které mu jsou nabídnuty, dále se začíná orientovat v okolí domova – škola, hřiště, lékař apod.
3. Fáze integrace – tato fáze počíná probíhat zpravidla druhý týden a trvá až dva až tři měsíce, v rámci individuálního přístupu může trvat i rok. Tato fáze zahrnuje zapojování se do jednotlivých činností v rodinné skupině – v rámci práv a povinností nebo zájmových činností. U každého jedince je to velmi individuální, nejen podle věku,

ale i z hlediska osobnostních vlastností a míry poškození dítěte, mentální úrovně a věku dítěte, jeho schopností a dovedností. Rozvíjí se společná činnost – pracovní, zájmová, ale například i plnění služeb.

4. Fáze sebeprosazování dítěte – trvá zpravidla do jednoho roku po příchodu dítěte do zařízení. V této fázi je již dítě plně seznámeno s prostředím, řádem a celkově fungováním daného zařízení. Dítě si však začne hledat a vytvářet své místo na rodinné skupině a má potřebu se prosadit. Začne o sobě a o svých pozitivních i negativních zážitcích z dob, než se dostalo do domova, pomalu vyprávět, ovšem podle povahových rysů (zda je introvert či extrovert). Opět zde hraje roli i míra poškození a věk dítěte, taktéž i jeho osobnostní vlastnosti. Například zneužívané a týrané děti nehovoří o svých agresorech a tyranech, často fabulují. Vytvářejí určitý odpor proti vychovatelům i ostatním dětem v rodinné skupině, testují a vymezují hranice, co všechno si mohou či nemohou dovolit, tato interakce funguje i opačně, tedy i stávající děti vytyčují hranice proti nově přichozímu dítěti.

5. Fáze ukončení adaptace – tato fáze trvá zpravidla tři měsíce až výjimečně dva roky, záleží opět na mnoha aspektech, proto je její délka velice individuální. Tato fáze je koncem adaptačního procesu – dítě si již našlo své místo v rodinné skupině, ví, kde jsou hranice, které nemůže překročit, našlo si přátele a zcela se zapojilo do chodu domova. Všechny tyto fáze se prolínají a navzájem se ovlivňují, jejich doba trvání se může zkracovat či prodlužovat, záleží totiž na individualitě každého dítěte. (Adaptační fáze, vnitřní materiál 2017: Dětský domov a Školní jídelna Sázava)

Adaptace probíhá ve čtyřech fázích, pokud na adaptaci pohlížíme obecně, jako na sociální proces:

1. přípravná fáze zahrnující období před změnami životních podmínek;
2. fáze globální orientace nastupuje počátkem působení nových podmínek;
3. fáze uvědomělé orientace probíhá, když člověk začíná uvědoměle přetvářet svůj vztah ke změněným podmínkám života, je schopen plně využít svého vnitřního potenciál ke zvládnutí změn;
4. zvládnutí (dočasné nebo trvalé) nových požadavků prostředí je výsledkem procesu adaptace (Surynek, 2006, s. 153).

Autor zdůrazňuje, že může nastat situace, kdy jedinec není schopen tuto změnu prostředí vstřebat důsledkem například extrémních podmínek nebo nedostatečnou adaptabilitou, tzn. určitá individuální schopnost jedince přizpůsobit se požadavkům vnějšího prostředí.

Doba adaptace

Doba adaptačního procesu je velmi individuální. Záleží na mnoha faktorech, jako je věk dítěte, jeho osobnostní vlastnosti, mentální úroveň či míra poškození, se kterou dítě do dětského domova přichází.

Dle Suryňka (2006) je hlavním cílem adaptačního procesu úplné zapojení do nových podmínek společnosti, do které přichází, tedy aby se dítě plně začlenilo do rodinné skupiny, aby vycházelo s dětmi a vychovateli v ústavu a aby si našlo své místo.

Obecně jde o schopnost respektovat běžná pravidla, užívat standardní strategie chování a stát se přijatelným členem společnosti. (Vágnerová, 2012, s. 606)

2.3 Práva a povinnosti dětí v ústavu

Práva dětí

Po dobu, po kterou je dítě umístěno v ústavní výchově, musí být respektována práva dítěte, stejně tak i jeho potřeby a individuální možnosti.

Práva dětí jsou dány ustanovením § 20, odst. 1, zákona č. 109/2002 Sb., v platném znění. Dítě s nařízenou ústavní výchovou a nezaopatřená osoba podle § 2, odst. 6, zákona č. 109/2002 má právo:

- na zajištění plného přímého zaopatření,
- na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,
- na respektování lidské důstojnosti,
- na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců,
- na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami,
- na svobodu náboženství, při respektování práv a povinností osob odpovědných za výchovu usměrňovat dítě v míře odpovídajících jeho rozumovým schopnostem,
- být seznámeno se svými právy a povinnostmi, radit se se svým obhájcem nebo opatrovníkem, ustanoveným pro řízení podle zákona 218/2003 Sb. bez přítomnosti

třetích osob, a za tímto účelem přijímat a odesílat korespondenci bez kontroly jejich obsahu,

- účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově, stanovených tímto zákonem,
- obracet se se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a požadovat, aby podání adresovaná příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právnickým a fyzickým osobám, jsou-li pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany dětí, byla ze zařízení odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům zařízení, a to bez kontroly jejich obsahu, tyto žádosti, stížnosti, návrhy a podání je zařízení povinno evidovat,
- vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají, názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti,
- požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem OSPOD, ČŠI, ministerstva nebo orgánu kraje, a to bez přítomnosti dalších osob,
- být hodnoceno a odměňováno a ke svému hodnocení se vyjadřovat,
- na informace o stavu svých úspor či pohledávek,
- na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami (§ 116 občanského zákoníku), a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv,
- přijímat v zařízení s vědomím pedagogického pracovníka návštěvy osob, které nejsou uvedeny v předcházející odrážce, pokud nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově stanovených zákonem 109/2002 Sb.,
- opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku, pokud nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově stanovených zákonem 109/2002 Sb.,
- na podporu a pomoc po ukončení pobytu v zařízení v souladu s cílem reintegrace dítěte do rodiny a společnosti.

Povinnosti dětí

Dítě s nařízenou ústavní výchovou a nezaopatřená osoba podle § 2, odst. 6, zákona č. 109/2002 Sb. má povinnost:

- dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení,
- dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno,
- poskytnout na výzvu ředitelky doklady o svých příjmech,
- předat do úschovy na výzvu ředitelky předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost, doba úschovy těchto předmětů nesmí přesáhnout dobu pobytu dítěte v zařízení
a při jeho ukončení musí být tyto předměty dítěti nebo osobě odpovědné za výchovu vydány,
- podrobit se na výzvu ředitelky zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou. Je-li pro vyšetření třeba odebrat krev, je dítě povinno strpět, aby mu lékař nebo odborný zdravotnický pracovník odebral krev, pokud to není spojeno s nebezpečím pro jeho zdraví.

2.4 Úskalí ústavní péče

Nejdůležitější pro další vývoj dítěte jsou první měsíce a roky života. Dlouhodobý pobyt v ústavní péči má negativní dopad na vývoj člověka v jakémkoliv věku, ale nejvíce ohroženy jsou děti a dospívající, proto by z tohoto důvodu neměly děti vyrůstat v poškozujícím prostředí příliš dlouho. Kubíčková (2011) uvádí příčiny, proč by dítě nemělo vyrůstat v ústavní péči, konkrétně v dětském domově. Jedná se o uměle vytvořené prostředí, které neposkytuje zázemí a bezpečí typické pro prostředí rodinné, vytváří absence důvěrného vztahu s blízkou osobou, se kterou by se dítě mohlo ztotožnit a napodobovat ji, potírá rozvoj skutečné individuality, jelikož zde není dítě pro nikoho jedinečné, je zde nedostatečná možnost rozhodování ze strany dítěte, v době své zletilosti

mladiství odcházejí zcela nepřípravěni do života, nízká spolupráce s biologickou rodinou dítěte není ku prospěchu jeho vývoje.

Ústavní péče nerozvíjí citovou složku dítěte v žádoucí míře. Dítě nemá navázaný trvalý citový vztah k jedné osobě a je ochuzeno citovými a sociálními podněty. (Sobotková, 2008, s. 158)

Hlavní nedostatek ústavní péče spatřuji v nevytvořených pozitivních emocionálních vztazích mezi dítětem a vychovatelem, následkem kterých je nedostatečný prožitek důvěry mezi dítětem a dospělým. Příčiny autor vidí ve fluktuaci vychovatelů, nízkém počtu mužů mezi pedagogy, velkou kapacitou zařízení. Ústavní péče neumožňuje individuální přístup k dětem, který je důležitý pro formování jejich osobnosti, převládá zde přístup formální a kolektivní. (Janský, 2004, s. 96)

Ústavní péče má rozmanité podoby a cíle, od náhrady domova až po represivní úlohu. Jedná se o instituce poskytující nepřetržitou péči, která zahrnuje stravu i ubytování. Ústavní péče sebou nese řadu rizik, od sociálního vyloučení, zneužívání moci personálem i riziko vzájemného negativního působení klientů mezi sebou, proto je ústavní péče považována až za poslední řešení situace dítěte. Dlouhodobý pobyt v ústavním prostředí způsobuje hospitalismus – neschopnost začlenit se po ukončení pobytu do běžné společnosti. (Matoušek, 2003, s. 241)

Hospitalismus je nezávažnějším rizikem dlouhodobého pobytu v ústavu. Důsledkem péče dochází ke snížení nároků na klienta a omezení potřebných podnětů. Klient poté ztrácí zájem o okolní svět, zhoršuje se v oblasti komunikace. Následkem toho se objevuje regrese – návrat do nižších vývojových stádií, dítě hledá náhradní uspokojení v jídle, spánku atd. Dalším rizikem je navazování heterosexuálních i homosexuálních vztahů mezi klienty ústavů. V dospělém věku od homosexuálních vztahů ustupují, ale jejich psychika může být poškozena trvale. V prostředí ústavů vzniká často „ponorková nemoc“, stereotyp, ze kterého se nelze vymanit. Důsledkem je vztahovačnost, uzavřenost, agresivita a zvýšená sugestibilita. Mezi další patologické jevy patří šikana a násilné projevy. Zákonitě dochází při pobytu v ústavu i ke ztrátě soukromí. Výše uvedené rizika ústavní výchovy mohou jedince poznamenat do té míry, že později nedokáží navazovat vztahy s jinými jedinci, než s těmi, kteří mají stejnou zkušenost. (Mühlpachr, 2001, s. 312)

2.5 Psychická a citová deprivace dětí vyrůstajících v ústavní péči

Již Langmajer a Matějček ve své známé publikaci z roku 1974 upozorňovali na možné následky ústavní výchovy. Problém duševního poškození dětí v ústavní výchově byl ovšem pojmenován až na začátku 20. století. Do této doby se odborníci zabývali vysokou úmrtností, oslabenou imunitou, prodlouženou délkou běžných nemocí a opožděním tělesného vývoje dětí v nalezincích a dalších ústavních zařízeních. Později byla pozornost odborníků zaměřena na problém duševního poškození. Již v roce 1926 Schlosmannová konstatuje, že duševní vývoj dětí v ústavní péči je opožděný ve srovnání s dětmi z biologických a pěstounských rodin. Psychologové z vídeňské školy se jako první pokusili identifikovat původce psychologického hospitalismu. Po provedeném výzkumu zjistili, že zásadní vliv na jeho vznik má sociální prostředí, respektive mateřská péče oproti péči školeného personálu. Významná je i podnětnost prostředí. (Matějček, Langmeier, 1974, s. 42)

V dnešní době existuje stále mnoho dětí, které jsou vystaveny psychické deprivaci, díky níž je narušen správný psychický vývoj. O to více jsou tomuto psychickému strádání vystaveny děti, které vyrůstají dlouhodobě v ústavním zařízení, a není možné jim umožnit náhradní rodinnou péči.

Tak jako existují základní potřeby biologické, které musí být plně uspokojeny, aby malé dítě vůbec mohlo přežít (teplo, potrava, ochrana před nebezpečím atd.), existují i základní potřeby psychické, které musí být od počátku v náležité míře uspokojovány, má-li se dítě vyvíjet v psychicky zdravou a zdatnou osobnost. Citová deprivace je způsobena nedostatkem specifických emočních podnětů, absencí stabilního a spolehlivého vztahu s mateřskou osobou a z toho vyplývajícím nedostatkem sebedůvěry, jistoty a bezpečí. Vzniká v situaci, kdy matka (nebo jiná osoba) nemá o dítě zájem, zanedbává je, má k němu ambivalentní (tj. záležící v současně projevovaných protichůdných citových postojích k určité osobě nebo předmětu) dokonce hostilní (tj. nenávislný, nepřátelský) postoj. Deprivační zkušenost nepříznivě ovlivňuje další vývoj osobnosti dítěte a projevuje se změnami v jeho prožívání i chování. (Vágnerová, 1999, s. 67)

Matějček a Langmeier jsou osobnosti, které jsou známé svými výzkumy v prostředí ústavní péče, ze kterých vzešla teorie psychické deprivace. Výsledky jejich práce měly vliv na změnu ústavního prostředí dětských domovů a dávají podnět ke vzniku jiné formy

náhradní rodinné péče, péči pěstounské. Matějček ve své práci uvádí: „Ze studií dětí vyrůstajících v kolektivních zařízeních mimo vlastní rodinu nebo i ve vlastních rodinách, které však svou funkci neplnily, mohli jsme odvodit několik základních psychických potřeb, které musí být v náležité míře a v pravý vývojový čas uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost“.

1. Potřeba stimulace, tj. náležitého přívodu podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě.
2. Potřeba smysluplného světa. Mají-li se z jednotlivých podnětů stát poznatky a zkušenosti, musí být v těchto podnětech nějaký řád, nějaký smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušeností, přizpůsobovat se životním podmínkám, osvojovat si účelné pracovní postupy i strategie společenského chování.
3. Potřeba životní jistoty. Uspokojení této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí a umožňuje mu cílevědomou aktivitu poznávací, pracovní, společenskou. Je naplňována především v mezilidských citových vztazích.
4. Potřeba pozitivní identity, vlastního „já“, znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Opakem identity je anonymita. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.
5. Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (uzavřená budoucnost) vede k zoufalství. Studie psychické deprivace, tj. psychického stavu, který je výsledkem dlouhodobého neuspokojování uvedených základních psychických potřeb, vedly konečně k poznání, že tyto potřeby nejsou omezeny pouze na dětský věk, ale že působí prakticky v celém našem životě až do stáří. Současně se také ukázalo, že uspokojování potřeb dospělého člověka se do značné míry děje právě soužitím s dětmi. (Matějček, 2005, s. 257)

I když se všichni pracovníci dětského domova sebevíc snaží, porušují právo dítěte na rodinu, dítě v zařízení psychicky i sociálně strádá, jeho psychomotorický vývoj je hodně opožděn nejen kvůli genetické výbavě, ale i v důsledku psychické a sociální deprivace dítěte. Tento nepříznivý stav si děti můžou nést až do dospělosti, kdy selhávají v osobních vztazích i vazbách, nemusejí být schopni lásku dávat, ani lásku přijímat. Mohou mít značný problém socializovat se do společnosti a založit si vlastní funkční rodinu. Psychickou deprivací u dětí je míněna absence příležitostí k budování pevné vazby

s pečujícím dospělým a blokování příležitostí k rozvoji duševních schopností. To vede mj. k opožděnému vývoji řeči, k retardaci intelektového, emocionálního i morálního vývoje. Mezi dlouhodobé následky psychické deprivace můžeme řadit oslabení vazby na lidi, navazování mnoha povrchních vztahů, provokování zájmu zlobením nebo příklon k trvalému náhradnímu uspokojování. Psychická deprivace inklinuje k horšímu sociálnímu fungování (osamělost, nestabilní vztahy, nízká úroveň vzdělání, malé prestižní pracovní uplatnění), případně k sociálnímu selhání. (Oláh, 2016, s. 177)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Praktická část navazuje na teoretickou část, která se věnuje ústavní a ochranné výchově, včetně legislativy, v České republice. Zde byly vymezeny konkrétní typy školských zařízení pro její výkon. V závěru je zmíněn význam pojmu adaptace, její faktory, fáze a doba, práva a povinnosti dětí v ústavu a úskalí ústavní péče, s kterou souvisí psychická a citová deprivace dítěte.

Práce si klade za cíl zjistit průběh a dobu adaptace dětí umístěných do konkrétních dětských domovů, a faktory, které ji ovlivňují.

S ohledem na podrobnější specifikaci přiblížení procesu adaptování dítěte na nové nepřirozené prostředí s vnějšími a vnitřními faktory, byl k podrobnějšímu prozkoumání zvolen kvalitativní výzkum.

Kvalitativní výzkum je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů, založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu. (Švaříček a Šed'ová, 2014, s. 17)

3.1 Cíl výzkumné práce a výzkumný problém

Hlavním cílem práce je, na základě polostrukturovaného rozhovoru s pedagogickými pracovníky, identifikace procesu adaptace dětí a mládeže na soudem nařízené ústavní zařízení, konkrétně na dětský domov. Dílčím cílem je zjištění způsobu a míry angažovanosti pedagogických pracovníků do procesu adaptace dětí a mladistvých po příchodu do dětského domova a dále to, jaké faktory při jejich adaptaci hrají tu největší roli a jakou průměrnou dobu trvá přizpůsobení dítěte nebo mladistvého na prostředí ústavní péče. S ohledem na cíle byly stanoveny výzkumné otázky.

Výzkumným problémem se tedy zaměřuje na identifikování procesu adaptace dětí a mládeže po příchodu do dětského domova.

3.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka: Jak konkrétně probíhá adaptace dětí a mládeže v prostředí zvolených ústavních zařízení?

Díličí výzkumné otázky:

1. Jak se pedagogičtí pracovníci angažují v procesu adaptace?
2. Jaké podstatné faktory ovlivňují adaptaci dětí na nové neznámé prostředí dětského domova?
3. Jaká je přibližná doba aklimatizace dítěte nebo mladistvého do nového prostředí?

Hlavní výzkumný cíl: Zjistit, jak probíhá proces adaptace dítěte, přicházejícího do dětského domova.

Díličí výzkumné cíle:

1. Popsat přípravu, kroky a angažovanost pracovníků domova, před příchodem dítěte.
2. Zjistit, podstatné faktory ovlivňující adaptaci dítěte
3. Zjistit, jakou přibližnou dobu trvá adaptování dítěte na dětský domov

3.3 Výzkumný soubor

Při výběru výzkumného souboru byla použita metoda záměrného výběru z důvodu požadovaných kritérií, které jsou pro výzkum důležité. Záměrný vzorek je charakterizován tím, že výběr záleží na úsudku výzkumníka a ne na náhodě. (Chráška, 2007, s. 22) Důvodem stanovení požadovaných kritérií bylo, aby byly získány odpovědi od účastníků výzkumu, kteří pracují v dětském domově, mají vzdělání podle zákona č. 108/2006Sb., o sociálních službách a splňují dobu praxe nejméně 5 let.

Výzkumný soubor tvoří pedagogičtí pracovníci dětských domovů v okrese Břeclav a Hodonín. Z důvodu zachování anonymity, nebudou konkrétní domovy jmenovány. Tato zařízení jsem zvolila z důvodu záměrného srovnání názorů a zkušeností na adaptaci dětí a mládeže menších dětských domovů rodinného typu, v rámci regionu břeclavsko a hodonínsko, v blízkosti mého bydliště. Oslovila jsem respondenty, kteří mají s pedagogickou činností ústavních zařízení největší zkušenosti a znalosti. Pracovníky se vzděláním podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, s praxí nejméně 5 let.

Z důvodu ochrany osobních údajů nebudou u respondentů uváděny osobní údaje: jméno, příjmení, funkce v ústavu, ale respondenti budou pouze označeni písmeny A až C.

3.4 Metody sběru dat

Výzkumná část bakalářské práce je založena na kvalitativním výzkumu. Ten byl zvolen, protože nám dovoluje nahlížet do problému co nejpodrobněji. Ke sběru dat byl použit hloubkový rozhovor (in – depth interview). Švaříček (2014) definuje hloubkový rozhovor jako „nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek, kdy pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku.“ Typ hloubkového rozhovoru byl zvolen polostrukturovaný. Ten byl realizován s pedagogickými pracovníci dětského domova A a B a pedagogickou pracovnící dětského domova C.

Tento typ výzkumného šetření jsem zvolila pro jeho výhody spočívající v možnosti dalšího dotazování v případě nejasností v rozhovorech s pracovníky. „Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací.“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 24)

Účastníkům výzkumu jsem vysvětlila, že nahrávané rozhovory budou použity jen pro účely bakalářské práce a jsou zcela anonymní. Rozhovory se uskutečnily v přirozeném prostředí respondentů. Zde byli seznámeni s účelem rozhovoru a postupem při nahrávání. Před začátkem rozhovoru účastníci podepsali Informovaný souhlas s využitím výzkumného rozhovoru zaznamenaného pro účely výzkumného projektu bakalářské práce. Otázky, které byly v rozhovoru kladeny, byly předem připraveny a na ně navazovaly další otázky, které byly kladeny dodatečně, podle odpovědí. Každý rozhovor trval průměrně 30 minut. Pro fixaci dat jsme použili audiozáznam, který pro mne představuje velkou oporu a pomoc při převádění rozhovorů do textové podoby.

3.5 Způsob zpracování dat

Na základě srozumitelného vysvětlení průběhu výzkumu a se souhlasem účastníků, byly rozhovory nahrány na záznamník a doslovně přepsány. Písemná podoba byla zpracována v programu MS Word. Pro vyhodnocení bylo použito otevřené kódování, to znamená vytvoření kódu pro části textu. Kódování v kvalitativním výzkumu představuje operace, pomocí nichž jsou zjištěné informace analyzovány, konceptualizovány a opět skládány novými způsoby, což představuje ústřední proces k tvorbě nové teorie. (Miovský, 2006, s. 228) Při otevřeném kódování postupujeme tak, že analyzovaný text rozdělíme

na jednotky, které mohou představovat věty, odstavce, slova a každé takto vzniklé jednotce přiřadíme určitý kód, tedy jméno nebo označení.

Základní struktura rozhovoru

1) Představení se a seznámení s průběhem rozhovoru

2) Příklady položených otázek:

- Jak ve Vašem zařízení probíhá adaptace nově příchozího dítěte/mladistvého?
- Myslíte si, že lépe snáší příchod děti, které přichází z jiného ústavního zařízení?
- Dle Vašeho názoru, hraje nějakou roli i věk nově příchozího dítěte? Adaptují se lépe menší děti nebo starší děti?
- Jak se připravují pedagogičtí pracovníci před příchodem nového dítěte do ústavu?
- Jaké kroky činíte k lepší orientaci dítěte v prvních dnech pobytu?
- Jak se angažujete v integraci dítěte v prvních měsících?
- Jak zasahujete do socializace jedince ve fázi sebeprosazování po přizpůsobení dítěte na nové prostředí?
- Z jakého sociálního prostředí většinou dítě přichází do dětského domova?
- Z kterého z těchto sociálních prostředí se dítě nejlépe adaptuje?
- Dítě s jakou osobností se nejlépe, dle vašeho názoru, adaptuje na ústavní prostředí a oproti tomu jaká osobnost dítěte nejméně napomáhá k jeho adaptaci?
- Souvisí, dle vašeho názoru, lepší prospěch ve škole s rychlejší adaptací nebo naopak?
- Myslíte si, že setkání s rodiči ovlivňuje rychlost adaptace?
- Přispívá společné umístění sourozenců v jednom ústavním zařízení k jejich lepší adaptaci?
- Jaká je průměrná doba adaptace dítěte/mladistvého od první fáze prvního dojmu až po poslední fázi ukončení adaptace?
- Všimáte si nějakých zásadních výkyvů v délce adaptace jednotlivců? Co je dle vašich názorů ovlivňuje?

Rozhovory se zaměřovaly na zjištění co nejvíce informací, ohledně adaptace příchozích dětí do dětského domova, od pedagogických pracovníků dětských domovů.

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Při výběru výzkumného souboru byly dodrženy stanovené podmínky, kdy všichni respondenti splňují vzdělání dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, pracují v dětském domově a jsou denně ve styku s dětmi, které v dětském domově bydlí, mají praxi v sociálních službách delší než pět let. Schůzky byly vždy sjednány po předchozí telefonické domluvě přímo v zařízeních dětských domovů, pro respondenty přirozeném prostředí, s respektem na pracovní vyčerpání dotazovaných. Reakce na projevený zájem o účast v rozhovorech byla velmi pozitivní a všichni respondenti ochotně souhlasili. Na některé otázky odpovídali názorným příkladem, aby byl více pochopen individuální proces adaptace.

Za pomoci otevřeného kódování, jsem vytvořila kategorie, které vznikly na základě zpracovaných dat. Výsledky výzkumu jsou prezentovány kategoriemi, které vychází z otevřeného kódování. Interpretace výsledků je doplněna citacemi odpovědí účastníků výzkumu. Výpovědi jsou označeny velkými písmeny A až C, dle zvoleného respondenta.

4.1 Výsledky výzkumu – otevřené kódování

Na základě vyhodnocení polostrukturovaných rozhovorů bylo vytvořeno pět kategorií, týkajících se osobnosti dítěte, individuálního přístupu dítěte k adaptaci, k prostředí dětského domova, rodině, ze které dítě pochází a která je hlavní příčinou, proč je dítě umístěno do dětského domova. Dále pak ostatních institucí, zaměstnanců domova a odborné pomoci za spolupráce psychologa, který je nezbytný pro zajištění pomoci překonat dítěti příchod do nového prostředí. Vyhodnocování výzkumu bylo složitější vzhledem k rozbíhavému myšlení a citlivosti tématu. Kódy jsou v textu vyznačeny tučným písmem.

Kategorie:

1. Osobnost dítěte
2. Individualita adaptace dítěte
3. Prostředí dětského domova a okolí
4. Sociálně slabá, nefunkční a žádná rodina a rodiče

5. Ostatní instituce

6. Zaměstnanci domova a odborná pomoc

Kategorie 1 – Osobnost dítěte

Na základě rozhovorů s respondentkami A, B a C, byly nakódovány odpovědi a vzešly z nich důležité kódy týkající se osobnosti dítěte, která ovlivňuje celý proces adaptace: **důležitost jak je dítě v domově vítáno:** „aby měl ze všech stran pocit, že je tam vítaný a že nedošel jako vetřelec“, **obtížná situace:** „protože pro ně je to určitě dost složitá situace, takže se mu to snažíme zjednodušit“, **spolupracující dítě:** „takže pokud je z jeho strany všechno dodržováno, dodržuje vnitřní řád, nejsou s ním nějaké problémy, tak nějak nezasahujeme, necháme ho jít vlastní cestou. Každý je samozřejmě osobnost, takže tam to nějak neřešíme, ale pokud se vymkne trochu kontrole a nedodržuje například vnitřní řád, tak tam je potřeba mu to vysvětlit.“ Respondentky se shodly, že pro lepší adaptace je důležitá osobnost dítěte, konkrétně, **otevřená osobnost dítěte.** Respondentka A uvádí: „Tak tady bych řekla, že je to asi dost zřejmé, že dítě, které je sebevědomé, a které je nějakým způsobem výstřední a trošičku společenské, je se vším hned hotové, tak i u nás je během týdne, čtrnácti dní, už tak nějak ve většině případů trošičku zadaptované.“ a: „Samozřejmě taky to souvisí už se zmiňovanou osobností dítěte, že dřív se aklimatizuje dítě otevřené nebo, když řeknu třeba příklad opravdu ty problémové děti, co mají nějaké náznaky deviantního chování, jsou většinou takové, že se rychle otrkají u nás, aklimatizují, adaptují. Naproti tomu, potom ty méně společenské, uzavřené děti, těm to trvá déle, ale je to opravdu ty tři měsíce.“ Respondentka B uvádí, že: „U některého dítěte to trvá dýl, u některého zase míň, záleží to na charakteru. Dále: Některé dítě se umí prosazovat úplně stoprocentně na celé čáře... dále respondentka B uvádí, že se lépe adaptují tak zvaní „kápové“: „Tak určitě se lépe adaptují, takoví ti „kápové“. Takoví ti, vedoucí, vůdčí typ, který se umí vyjádřit, umí si narovinu říct svůj názor nebo i říct si co třeba co mu schází, vadí. Určitě tyhle typy dětí to mají snazší...“ Respondentka C: „Děti, které jsou otevřené, extrovertní, ty si i dokáží samy říct, co se jim líbí nebo nelíbí...“ dále respondentka C uvádí, že velkou roli hraje i **vysoké ego a naivita dětí** u adaptace, protože: „Takže tady jako to ego u těchto dětí, je kolikrát opravdu hodně silné a oni když si něco umanou, že to chtěou tak, tak je velice těžké je z toho nějakým způsobem dostat, protože oni už mají nějaký svůj cíl a ten se nedá ze dne na den nějak přeměnit. A ten proces

s tím dospívajícím člověkem je daleko složitější, jak s tím mladším dítětem.“ Je také třeba nastavit dítěti nějaké **hranice chování**: *„No tak podle toho, jak se projevuje. Pokud jsou to negativní projevy, tak mu musíme vysvětlit, co lze a co nelze. Kudy vede cesta. Jsou jedinci, kteří jsou velice odolní, odmítají tu správnou cestu nastoupit.“* Protikladem otevřené osobnosti je samozřejmě uzavřená osobnost, pesimistická, která to má s adaptací velice těžké, protože jak uvádí respondentka A: *„Naproti tomu děti, které k nám přijdou, které jsou uzavřené, které jsou introverti a nespolečenské, tak ty to mají teda hodně těžké“.* Odpověď, proč je právě adaptace pro tyto děti velice těžká nám sdělila respondentka B: *„Než takoví ti uzavřenější, z kterých vychovatelky páčí každé slovo, aby si vlastně řeklo, co ho trápí, o co mu jde. V tomhle nám taky velice pomáhá paní psycholožka, má na to určitě svoje metody, taktiky, takže ví jak na něj, takže prostřednictvím i paní psycholožky se dostáváme k tomu, abychom tyhle typy lépe otevírali.“* Velkou roli hrají i rodiče, pokud dítě doma týrali je důležité **vyzdvihnutí osobnosti a motivace**: *„A to je víc těch případů, kdy dítě se neumí sebezprosazovat, bylo třeba v rodině sráženo, týráno, zneužíváno, takže u těchto případů ho zas musíme ba naopak trošku motivovat, navnadit ho do toho, věřit si, prostě vyzdvihovat tu jeho osobnost.“* Respondentka C se shoduje s odpovědí respondentky B, kde uvádí, že uzavřené děti: *„...naopak takové ty děti ustrašené a introvertní, z kterých nevypáčíte, co se jim v té hlavičce honí, tak je to potom celkem složité, to vystihnout, jak jim pomoci a jak je potěšit. Některé takové ty uzavřené děti v těch ulitkách, je to celkem problém.“* týrané děti mají problém se více otevřít a tím lépe adaptovat: *„Je to těžké kolikrát přijít na to, jak s tím dítětem komunikovat, aby se otevřelo. Zvláště tady tyto týrané děti jsou hodně nedůvěřivé a mají strach k někomu přilnout.“* S adaptací také úzce souvisí **inteligence dětí**. Chytřejší děti si lépe uvědomují špatnou situaci, která se jim děje a proto mají větší problém se adaptovat. Respondentka B uvádí: *„...ty inteligentnější děti přemýšlejí více a o to hůř se adaptují“* ... uvedla příklad s třemi chlapci – sourozenci: *„Máme tady kluka jedničkáře, přišel se svými dvěma sourozenci, právě taky z nepodařené pěstounské péče jejich vlastní tety, která je teda opravdu mlela jak nezralé žito, ale v každém případě ten chlapem přestože u té tety nezažíval moc dobrého, tak to zázemí cítil až do nedávna pořád u té tety. A strašně ho trápilo, že ta teta sem třeba nezavolá nebo za něma nepřijede. Ale ta teta je sem odstěhovala a tím pádem změnila telefon, nemínila se jim vůbec ozvat. Takže z toho začátku, právě ten nejinteligentnější z těch tří, to nesl nejhůř.... Říkával: Já nemůžu jet s něma na víkend, protože co kdyby se ta sousedka od té tety ozvala?..., Ta se ozve dvakrát*

do roka, ale on prostě je na to fixovaný“... „Už je naprosto spokojený, adaptovaný kluk. Ale první rok byl pro něj velice těžký.“ S lepší adaptací, na nové prostředí dětského domova, také souvisí **mladší věk dítěte**. Respondentka B uvádí: „Určitě věk hraje velkou roli, určitě se lépe adaptují mladší děti... uvedla i příklad: „Uvedu takový příklad, pokud se dostane k nám do domova, potažmo do jakéhokoliv ubytovacího zařízení, třeba patnáctileté dítě, které nemá z rodiny vytvořené žádné návyky, nemá žádné výchovné hranice, mantinely, huř se mu zvládá, nějaké takové ty příkazy a takové to formování. Byť na úrovni jenom ustlat si postel nebo vykonat každodenně hygienu, sprchu, vanu. Tyhle děti prostě to nemají ukotvené, kdežto mladší dítě se dá lépe namotivovat a nějak lépe to uchopí.“ Pro usnadnění nelehké životní situace, kdy dítě nevyrostá s rodiči, ale v náhradní péči, je **důležité rozvíjení osobnosti a talentu** dítěte. Respondentka B nám uvádí, že: „...a potom postupně mu začneme vytvářet a nabízet třeba zájmové činnosti nebo odhadovat, jestli je to dítě spíš vhodné na dramaterapii nebo na arteterapii nebo jestli je to sportovec, že ho více zapojovat do těch sportovních činností. To jsou právě ty dlouhodobější diagnostické záměry, pozorováním, že to dítě vlastně vyzorováváme, co mu nejlíp jakoby padne, aby se tady cítil dobře, abychom rozvíjeli tu jeho osobnost.“

Kategorie 2 – Individualita adaptace dítěte

Z rozhovoru s respondentkami vyplynulo, že adaptace je velice individuální záležitost každého dítěte. Nedá se tudíž konkrétně zodpovědět na výzkumnou otázku č. 3: Jaká je přibližná doba aklimatizace dítěte nebo mladistvého do nového prostředí.

Respondentka A uvádí **dobu adaptace**: „Adaptační délka bývá zhruba ty tři měsíce a opravdu to teda sedí. Dřív nebo později, ale většinou maximálně do těch třech měsíců ty děti opravdu do kolektivu zapadnou, naučí se znát chod dětského domova, takže myslím, že maximálně ty tři měsíce. Nestalo se ještě, že by někdo třeba po půl roce ještě nebyl zvyklý. Většinou si ty děti zvyknou do těch tří měsíců.“ Ale respondentka B uvádí, že adaptační doba fáze **není** nijak **ukotvená**: „Adaptační fáze, i když to není fáze nějak ukotvená, tak je většinou v rozmezí těch dvou měsíců, po příchodu dítěte se ukáže, jak to dítě na naše nové prostředí je adaptované. U některého dítěte to trvá dýl, u některého zase míň, záleží to na charakteru. Prostě je to individuální záležitost toho dítěte. Jak moc je traumatizované, jak moc přijímá určité změny ve svém životě. Je to opravdu individuální, ale takovou pomyslnou hranici si určujeme ty dva měsíce.“

a jedná se o **individuálnost doby adaptace**: „*Adaptační délka bývá zhruba ty tři měsíce a opravdu to teda sedí. Dřív nebo později, ale většinou maximálně do těch třech měsíců ty děti opravdu do kolektivu zapadnou, naučí se znát chod dětského domova, takže myslím, že maximálně ty tři měsíce. Nestalo se ještě, že by někdo třeba po půl roce ještě nebyl zvyklý. Většinou si ty děti zvyknou do těch tří měsíců.*“ A respondentka C uvádí úplný opak doby adaptace a soustřeďuje pozornost na **individuálnost adaptace**:

„*Tak my nemáme nějaké adaptační období, které by mělo nějaké pevné hranice nebo pevný režim, protože každé dítě je jiné. Někdo tu adaptaci potřebuje a někdo je adaptovaný během pěti minut, takže vždycky individuálně podle toho, podle těch potřeb toho dítěte.*“

Dlouhou dobu adaptace přisuzuje respondentka C při přesunu dítěte z jiné ústavní péče:

„*Řeknu Vám, že zrovna tyto tři děti, se adaptovaly dost těžce, že pořád srovnávaly jedno zařízení s druhým zařízením a jak už byly nakontaktované na ty svoje tety a na to svoje prostředí, na ty svoje kamarády, tak celkem dlouho si zvykaly na nové prostředí a vlastně škola nová, kamarádi noví, prostředí nové, takže bylo to pro ně celkem složité...“*,

„*...Takže zrovna u těchto dětí byla ta adaptace taková zdoluhavá a v podstatě až ty děti u nás končily, protože postupně odcházely k té tetě do pěstounské péče, tak až těsně vlastně předtím odchodem, byly adaptované. Takže potom vlastně jezdily od té tety k nám a říkaly, jak to tady bylo fajn, ale musely se propracovat opravdu delší dobu, myslím, že to dokonce bylo až dva roky, kdy oni pořád srovnávaly.*“ Dále pak **dlouhá doba adaptace starších dětí**:

„*To jste řekla úplně přesně, je to tak. Protože, když vám přijde šestnáctiletý, sedmnáctiletý člověk, je zvyklý prostě už na svůj život. Už má svoje normy v hlavě a teď se podřizovat prostředí, většímu počtu dětí kolem sebe a nějaký, není to režim, ale spíš programu dne, tak pro ty starší je to většinou daleko těžší, protože oni už jsou zvyklí na svou svobodu...“*,

„*To je taky strašně individuální. Je fakt, že ti mladiství se adaptují většinou dost špatně. Zvlášť ti, kteří opravdu jsou zvyklí, si dělat co chtějí. Pokud je to dítě, které je nějakým způsobem usurpované, tak přijde sem a je rádo, že tady může být samo sebou. Ale není to vždycky tak.*“ zatímco **mladší děti**,

které prožili nějaké trauma nebo rodiče jsou **sociálně slabí**, tam jde o **rychlou adaptaci**.

„*...Ty malé děti, většinou, když přijdou ze špatného rodinného prostředí, kde mají hlad, nikdo se o ně nezajímá, jsou zanedbané, špinavé, tak za prvé prostředí je pro ně zajímavé. Spousta hraček, které třeba neměly, teplé jídlo a pak se začínají zajímat o věci, které třeba doma neměly... No a tady tyto děti se teda adaptovaly velice rychle.*“ dále **rychlost adaptace** uvádí:

„*A stalo se nám, že dítě přišlo během dopoledne nebo popoledni a večer*

už byste nepoznala, že to dítě tady nežije dlouhá léta. Bylo absolutně, tady v tom víru toho dění integrované.“ Respondentka C uvádí na příkladu: „...Například splachovací záchod. Měli jsme tady tři sourozence, kteří tři dny fascinovaně stáli u záchodu a splachovali a strašně se báli vysavače, protože ho viděli poprvé.“ Adaptaci ovlivňuje i **minulost dítěte**, jak uvádí respondentka C: „Ta doba adaptace je strašně individuální, protože někdo je adaptovaný za den. Někomu ty dva roky nestačí, takže fakt je to strašně individuální, podle toho co to dítě prožilo, co má za sebou, většinou jsou to opravdu věci, které by nechtěl nikdo z nás zažít, takže nedá se to nějakým způsobem znormovat.“ Respondentka B uvádí, že dítě ze sociálně slabšího prostředí se špatnou minulostí se lépe adaptuje: „Tak určitě z toho velice slabého sociálního prostředí, to dítě se adaptuje lépe, protože na lepší se určitě lépe zvyká, takže tady dítě mnohdy ochutná mnohé jídla, pěkně se rozejí, má jídlo tady pravidelně, několikrát denně, teplé jídlo, které do teď třeba ani neznal...“, „Proto je ta adaptace a vůbec, lépe si zvykají, na to, že přišli někam.“ A dalších mnoho faktorů: „Jedny ovlivňuje rodina, jedny ovlivňují špatní kamarádi. Je to opravdu hodně individuální. Nedá se říct, co je nejčastější, protože to ač vezmu děcko po děcku, tak vždycky je to jiné, takže já nevím, jak bych vám na toto odpověděla. Těch ovlivňujících faktorů, je strašně moc, každý ho má jiný. Je to individuální.“, kdy respondentka A uvádí, že by se rodiče neměli vůbec v první fázi adaptace angažovat, **bez kontaktu rodičů**: „Myslím, že v první fázi, toho příchodu dítěte k nám, by se ty rodiče neměli vůbec angažovat, protože i tak je to pro ty děti těžké a když jim ještě potom volá rodič a má nějaké své problémy od alkoholu po drogy, tak to tomu dítěti spíš zhorší celou tu adaptaci.“ Důležitou roli, v adaptování, hrají i **sourozenci, vztahy mezi sourozenci** a přimknutí sourozenců k sobě – **soudržnost sourozenců**. Respondentka A uvádí: „Záleží na vzájemném vztahu. My tady máme třeba sourozeneckou skupinu, jsou to dva sourozenci, kteří nemají mezi sebou vůbec žádný vztah. Takže není to úplně podmínka. My máme dost sourozeneckých skupin, někdy u třeba pět, šest dětí, jako v minulých letech, tam ta soudržnost samozřejmě byla nějaká, ale není to opravdu podmínka. Záleží, jaký mají vztah mezi sebou, jestli ty děti spolu vyrůstaly nebo jestli jdou právě z jiného domova...“ Avšak tím, že jsou sourozenci pořád spolu, tak u nich může vzniknout i **ponorková nemoc**, jak uvádí respondentka B: „Řeklo by se, že jednoznačně ano, určitě sourozenci se v dnešní době, jak se říká, netrhají, snaží se i ten systém, ty soudy umisťovat sourozence do jednoho zařízení, ale někdy je mezi těmi sourozenci, jak se říká, taková ponorka, že třeba to dítě, musíme dát každé do jiné rodinné skupiny. Jsou spolu

v domově, ale každé bydlí třeba v jiné rodinné skupině. Ty děti jsou tady spolu od rána do rána, někdy spolu chodí i do školy, takže jak se říká, taková ta ponorková nemoc. A pokud ty děti, ti sourozenci neodjíždí třeba na dovolenky k rodičům, babičkám, dědečkům a jsou neustále jenom tady v tomhle režimovém zařízení, oni tam za chvíli fakt ta ponorka prostě vyplyne, vypluje jednou.“ Respondentka C uvádí, že je **lepší adaptace**, „Ano, pomáhá, určitě ano, i když se k sobě nechovají dvakrát, kolikrát to tak je, že se občas pobuší a ponadávají si, tak přes to mají jeden druhého.“, když jsou sourozenci umístění do domova spolu, nedochází k **rozdělení sourozenců** „A myslím si, že nejhorší je to, když se rozdělí sourozenci, kteří jsou spolu zvyklí žít nějakou dobu, že ty děcka ztratí i tu svou poslední oporu, takže tady tyto dětské domovy, které už jsou vlastně všechny rodinného typu, kdy v těch rodinných skupinách jsou vždy sourozenci i ubytovaní spolu v tom bytě, tak je to pro ně to nejlepší, co může být. I když oni to zrovna nevidí.“, ale jsou zde i rizika společného ubytování, kdy hrozí **nedovolená láska** a muselo dojít k **rozdělení sourozenců**: „Ale je pravda, že některé sourozence jsme museli rozdělit, protože tam když oni třeba byli u pěstounky a nebylo jim dobře, tak oni si v podstatě tu lásku, té pěstounky, nahrazovali mezi sebou nevhodnými aktivitami sexuálními. Takové to přitulení se k sobě, už nebylo jenom o tom, ale teď už prostě jako aspoň si udělat nějak dobře. Takže museli jsme některé sourozence oddělit a jednou teda i na vlastní žádost.“ Tuto kategorii bych zakončila krásnými větami respondentky C: „Ono se to vždycky musí prolínat a musíme ty děcka ve skrytu duše chápat, že opravdu to mají složité a těžké a kdybychom se tady všichni na hlavu postavili, tak to nikdy nebude ideální. Opravit děcko nedokážeme, není to hračka, šroubovák nám nestačí. Vždycky tady budeme bojovat s nějakými traumatama, s někým kdo se špatně adaptuje, protože touží po něčem úplně jiném a já to chápu, protože ať je rodič jakýkoliv, tak je to rodič a to děcko pokud je malé, tak až v té pubertě ty děcka zjišťují, že to ty rodiče opravdu nezvládli a přehnali.“

Kategorie 3 – Prostředí domova

Prostředí a okolí, kam dítě přijde, když rodiče něco zanedbají či se nezajímají, a které mu má být novým domovem, je velice důležité. Proto se všichni pracovníci domova snaží o co největší zpříjemnění a usnadnění aklimatizace nově příchozímu dítěti. Na základě rozhovorů byla vytvořena další kategorie Prostředí domova. Respondentka A uvádí první moment **rozřazení**, když dítě přijde do domova: „Dítě, které přijde k nám,

tak přijde už do předem určené rodinné skupiny, kterou už má nějakým způsobem nachystanou, to znamená má tam svoji postel, svoji skříň, svoje soukromí...“, **rozdělení dětí**: *„...pokoje bývají nejčastěji po dvou až třech dětech...“*, a zároveň uvádí, že v dětském domově je **domácí prostředí**: *„...je to jako doma, my jsme rodinný domov.“* Respondentka B uvádí, že ke **zlepšení atmosféry** pomáhají ostatní děti, které již v domově jsou umístěné: *„No a samozřejmě i v tom hrají velkou roli i ostatní děcka. Děcka to vždycky dokážou, tu atmosféru uvolnit, rozvolnit, vtáhnout to nové děťátko do hry nebo do toho našeho systému, takže to je taky velký díl toho, jak se dítěti u nás začne líbit a dařit.“* S tímto tvrzením se shoduje i respondentka C, která uvádí **kolektiv dětí**, jako lék na rychlejší adaptaci: *„Hodně nám pomáhá při adaptaci dětí kolektiv našich dětí stávajících, protože oni všichni, já si myslím, si uvědomí, že kdysi taky přišli jako noví a jak to pro ně bylo těžké, a jak jim pomáhali ti ostatní kolem nich. Takže oni většinou se s těma dětma velice rychle skamarádí a nějakým způsobem se jim začínají věnovat a začínají jim pomáhat v těch začátcích, že jim ukážou třeba město, jdou s něma na procházku, řeknou jim, jak to tady chodí, co je fajn, na co si mají dát pozor, takže oni v podstatě je vtáhnou do toho života toho domova.“* a uvádí též, že velice klade důraz na **pohodovou atmosféru domova**: *„Vždycky jsem kladla důraz hlavně na atmosféru v zařízení, aby byla pohodová, aby ty děcka, když třeba se vrací ze školy, z instituce, se nevrátily do instituce.“* **domácí prostředí**: *„...aby tady prostě přišly, švihly s aktovkou, majzly s sebou na postel, řekly tetě co se jim povedlo, co se jim nepovedlo a mám blbou náladu a mám dobrou náladu a to se se mi podařilo, takže takové to, aby to bylo domácké, co nejvíc domácké.“* a také nám respondentka C uvádí, že se snaží o **zlidštění domova**: *„Snažím se to tady strašně zlidštit, aby ta adaptace, byla co nejlepší.“* Dbát i na **lepší vztahy a sdružování** dítěte a rodiče, jak uvádí respondentka B: *„...my vlastně v současné době máme takovou tu stmelovací funkci, dětské domovy. Musí dbát na takovou tu lepší vztahovost a práci ve vztahu dítě, rodič nebo dítě, matka, pokud to tam nějakým způsobem nefungovalo.“* Je velice důležité, aby mělo dítě i svůj prostor, kde má uložené své osobní věci, aby byly zajištěny **základní potřeby dítěte**, respondentka B uvádí: *„...pokojíček, prostředí, školu mu zajistit...“* a *„...má pěkné oblečení, má svoje hračky, má svůj pokojíček nebo koutek v tom pokojíčku...“*, *„...mají tady své kolo, brusle, třeba teď je jaro, tak inliny, takže tyhle děti to do této doby třeba ani neznaly...“* Respondentka C uvádí první kontakt dítěte s domovem a **seznámení s osobními věcmi**: *„Seznámíme ho s budovou, aby vědělo, kde je hlavně jeho pokojíček. Seznámíme ho s jeho pokojíčkem, postýlkou, ukážeme mu,*

kteřé bude mít skřínky...“ , případně pokud dítěti nějaké věci chybí, s vychovatelkou jdou dokoupit **nové věci**: „...zjistíme taky co to děťátko potřebuje, co nemá co si nepřivezlo, aby se to dokoupilo, takže většinou ten vychovatel, který má to dítě na starosti, ho potom vezme za ruku a jdou spolu nakupovat.“ S tím souvisí i **seznámení s okolím**, města, kde se dětský domov nachází: „Takže tím pádem už to dítě poznává okolí tady. A potom, když přijdou děti, tak buď si ho vezmou ven nebo i teta a jdou se podívat, třeba ke školce nebo ke škole, podle toho jak je to dítě velké, aby znalo trošičku kudyma bude chodívat pravidelně a tak postupně se seznamuje.“ Respondentka A uvádí **zorientování** se v okolí dětského domova: „Tady se snažíme mu nejvíc samozřejmě všechno usnadnit, to znamená hlavně i ve škole, v kolektivu. Ukázat mu například i město, kde ten dětský domov je, takže projít se s ním třeba po městě, aby věděl, kde je škola, kde je lékař, kde jsou obchody, aby si připadalo trošičku už jako doma, aby nebylo v úplně cizím prostředí, takže asi co nejvíc seznámit ho s okolím, ne jenom dětským domovem uvnitř, ale i okolí.“

Kategorie 4 - Sociálně slabá, nefunkční a žádná rodina a rodiče

Dítě se do institucionální péče dostane z nějakého důvodu. Respondentka A uvádí nejčastější příčinu **nefunkční rodinu**: „...děti z nefunkčních rodin a tam už je to kapitola úplně sama o sobě, takže tam je to většinou, že opravdu nefunguje rodina nebo jeden z těch rodičů, většinou mají pouze jednoho rodiče, protože málokdy jsou to děti, které mají oba rodiče, takže většinou je to buď že nefunguje ta rodina.“ Respondentka A uvádí i variantu, kdy je **dítě bez rodiny**: „...nebo může se stát, že už nemá ani rodinu. Například minulý rok k nám přišla holčička, umřel jí tatínek a neměla nikoho jiného, takže i takhle to funguje.“ Uvádí také **složitost** adaptace dítěte z nefunkční rodiny a sirotka: „...když k nám přijde právě třeba sirotek nebo dítě z nefunkční rodiny, tam je to o hodně složitější.“ Respondentka B uvádí rodinu ze **sociálně slabého prostředí**: „...jsou to sociální prostředí velice slabé, jsou to rodiny na pokraji chudoby, děcka jsou z rodin alkoholiků nebo rodičů jinak závislých na látkách nebo většinou je otec ve výkonu trestu, matka příliš výchovu...“ Jsou i případy, kdy si rodiče neví rady s problémovým dítětem, které **nerespektuje své rodiče**: „...v poslední době, poslední roky je takovým trendem, že se k nám dostávají děti, které nerespektují rodiče, nerespektují vlastně tu rodinnou výchovu a ty rodiče si s nimi neví až natolik rady...“ a **žádají o pomoc**: „...žádají o pomoc sociálky, střediska výchovné péče a ani to nemusí být třeba rodina nějaká sociálně slabá, ale nějaká

kompetence toho rodiče ve výchově tam není.“ Podobnou odpověď uvádí i respondentka C, kdy dítě přichází z prostředí, v kterém se o něj nikdo nestará a dítě se začne projevovat **rizikovým chováním**: „Většinou jsou z prostředí, kdy se o ně nikdo moc nestará, spíše žijí v nějakých skupinách svých vrstevníků, kolikrát se tam objeví už i náznaky nějaké trestné činnosti, jsou zvyklí už experimentovat s drogou a tak dál.“ **Špatná situace** v domácnosti: „Pokud je to třeba starší dítě, které je doma v rodině, otec třeba agresivní alkoholik, matka není schopná situaci řešit...“, může vyvrcholit až do **sebepoškozování dítěte**, které tím chce upozornit, že doma něco není v pořádku: „...to dítě si to řeší po svém tak, že se třeba sebepoškozuje.“ A ještě horší je pak situace, kdy jsou **děti týrané** od svých rodičů: „Máme holčičku, která prožila týrání, byla týraná od své matky s jejím druhem a ta byla ještě na rok u profi pěstounů už jako velká, potom nám ji dovezli sem a tu když jsme chtěli pohladit, tak uskakovala. Prostě ona už podvědomě, když viděla, že se na ni někdo napřahuje, tak to tělo už samo uhýbalo.“ Respondentka C uvádí nejčastější příčiny odebrání dítěte z péče rodičů: **sociálně slabé prostředí**: „...takže většinou je to takové to vyloučené sociální prostředí, že jsou to rodiny, které žijou tak na okraji společnosti, víceméně jsou to lidi, kteří jsou nezaměstnaní, kteří vedou zahálčivý život...“, **zanedbávání dětí**: „...děti nevedou vůbec k nějakým povinnostem, chodit to školy nebo nějakým základním hygienickým návykům.“, „...nikdo se o ně nestará nebo děti chodí a žebrají po sousedech, nemají co jíst, protože rodiče všechno propijí a podobně. Nebo třeba jeden z rodičů je zavřený a druhý to nezvládá a tak dál.“ Rodiče si někdy začnou uvědomovat, že udělali v péči o dítě chybu, proto se v domově setkávají se **snahou o nápravu**, jak uvádí respondentka B: „Ale zase máme rodiče, kteří si jsou vědomi toho, že něco pokazili v tom svém životě, tím pádem pokazili životy i svých dětí, a ba naopak souhlasí s námi, snaží se s námi spolupracovat, takže to je samozřejmě ten lepší případ, pro to dítě. Samozřejmě vždy je v zájmu to dítě prvořadé.“ a důležitá je i **spolupráce rodiče**: „Dítě když k nám přijde a kontaktují ho rodiče, zase záleží to s jakým postojem, ty rodiče, jak se říká, nastoupí. Pokud si chtějí nechat pomoci a od nás poradit a to dítě i oni lépe motivují, tak aby se mu tady líbilo, dařilo, je to v pořádku.“ V případě, že **rodič nespolupracuje**: „Ale jsou potom i typy rodičů, kteří s naší výchovou s našimi postoji nesouhlasí, jak se říká, hážou nám v té výchově klacky pod nohy, nedají nám určité souhlasy k nějakým záležitostem, které my potřebujeme, to je takový ten nespolupracující rodič...“, „Rodiče vyvíjí určité tlaky, negují naši práci, negují naši výchovu, neustále jsou urputní se něčeho dožadovat v rámci toho dítěte...“ má tohle chování rodiče velmi

negativní dopad na dítě. Musí být také kladen **důraz na vzdělání**, jelikož v rodině se ho dítěte nedostávalo, jak uvádí respondentka C: „...Protože ony ty děti né že by měli mezery ve vzdělání, ale ony se neumí učit a v podstatě to vzdělávání odmítají, protože v té rodině, nikdo na vzdělávání neklade důraz. To bylo až to poslední, co je zajímalo, hlavně pokušit někde a poveselit se...“

Kategorie 5 - Ostatní instituce

Respondentka A uvádí, že spousta dětí, do jejich dětského domova **přichází z jiného domova** či **diagnostického ústavu**: „...k nám konkrétně do dětského domova, přichází hodně dětí už z jiného domova nebo z jiného zařízení ústavní výchovy, takže například z diagnostického ústavu nebo z dětského domova v jiném městě, takže tyhle děti k nám hodně přechází.“ Na otázku z kterého prostředí se lépe dítě adaptuje, uvádí respondentka A: „No tak určitě když přechází z jiného domova nebo jiného ústavního zařízení, protože už je zvyklé na ten chod...“, ale uvádí také, že přechod z jiné instituce způsobuje **šok**: „...tak většinou je to pro něj, taky nějaká rána nebo nějaké změna, protože odchází od svých kamarádů, od svých známých lidí.“ Respondentka C uvádí, že někdy není zbylí a dítě musí být **přemístěno** do jiného zařízení: „...a to už potom opravdu některé tyto případy musíme řešit, přemístěním do dětského domova se školou nebo do výchovného ústavu, protože to prostě nejde.“ Případně se dítě musí několikrát stěhovat ne z vlastní příčiny, ale z příčiny že třeba **pěstouni**, u kterých dítě pobývalo, mají **jiné představy**: „Potom teda se nám teď vrací děti z těch pěstounských péčí taky, protože pěstouni měli jiné představy, to dítě se projevuje tak jak oni to nezvládají, takže už i takové děti tady máme.“ Respondentka C také uvádí, že v dnešní době je velký problém s **nefunkčností diagnostických ústavů**: „...momentálně nefungují diagnostické ústavy, jak mají. Dříve vlastně tyto problematické děti, první přišly do diagnostického ústavu, kde byla provedena řádná diagnostika, s tím, že diagnostický ústav určoval, do kterého typu zařízení je to dítě vhodné...“. Dítě, které vykazovalo nějaké známky rizikového chování, bylo dříve na osm týdnů umístěno do diagnostického ústavu, kde docházelo k přibližnému **rozklíčování dítěte**, jak uvádí respondentka C: „...protože za těch osm týdnů, se jim tam to dítě nějakým způsobem projevilo a oni už věděli, co to dítě potřebuje, jaký přístup a tak dále, protože každé dítě je jiné a každý potřebuje něco jiného a oni už nám nastínili, jak s tím dítětem máme pracovat...“ Právě z důvodu nedostatečné funkčnosti diagnostických ústavů,

dochází k tomu, že dítě přechází z ústavu do ústavu a tím, se adaptace stává zase o něco složitější a zdlouhavější.

Kategorie 6 - Zaměstnanci domova a odborná pomoc

Vychovatelé, pedagogičtí pracovníci, uklízečky, kuchařky, psychologové – to vše jsou velice důležité osoby, protože se s nimi dítě setkává denně a postupně se stávají jeho novou rodinou. Respondentka A uvádí, že **kmenová teta** dítěte se později stává náhradní matkou: „...většinou je představeno svojí kmenové tetě, která ho má na starosti, která by vlastně měla být jeho nejbližší osobou a později důvěrníci, je to prostě opravdu skoro jeho mamka, když bych to tak řekla.“ V prvních dnech v domově dochází k **participaci všech zaměstnanců**: „...tady se snažím samozřejmě se mu věnovat, úplně co nejvíc a ne jenom jako vychovatelé, ale všichni pracovníci našeho dětského domova. Takže dám příklad i třeba kuchařky si s ním víc povídají, uklízečky se snaží ho trošičku víc přijmout nebo mu to víc trošičku vysvětlit...“ Respondentka B uvádí, že je v prvních dnech pobytu dítěte velice důležitá **kmenová teta** a **odborná pomoc psycholožky**, která k nim do domova přichází jako externí pracovník: „...má toho nejkličovějšího pracovníka, tu svou kmenovou tetu, která je mu k dispozici téměř čtyřicet hodin denně. Velice chválím i pomoc psycholožky. Máme svého psychologa, byť ne jako zaměstnance dětského domova, ale máme mezi sebou uzavřenou smlouvu o poskytování psychologických služeb, takže v podstatě i ta paní psycholožka, je připravena kdykoliv prostě dítěti přijít na pomoc.“ Paní psycholožka hodně pomáhá i s **otevřením osobnosti dítěte**, uvádí respondentka B: „V tomhle nám taky velice pomáhá paní psycholožka, má na to určité svoje metody, taktiky, takže ví jak na něj, takže prostřednictvím i paní psycholožky se dostáváme k tomu, abychom tyhle typy lépe otevírali.“ Respondentka C uvádí, že je potřeba **seznámení se zaměstnanci**: „...to právě je, že když dítě přijde, tak ho seznámíme jak lidma, se kterýma se bude stýkat dnes...“ Respondentka C také uvádí, že jim v domově s adaptací velice pomáhá paní psycholožka, jako **odborná pomoc**: „Máme tady i paní psycholožku, která nám sem jezdí, takže už máme určité děti vytipované, které potřebují její službu, které potom získávají i trošičku ten náhled k ní, je to dobré, protože je to člověk z venku, takže není to nikdo náš, takže oni jak to slyší doma, zas to není pro ně takového, jak když to samé jim potvrdí někdo cizí.“ Spousta dětí potřebuje zažít v domově **dobrý pocit**, z toho, že není v instituci, ale doma, respondentka C uvádí: „Je fakt, že tady ty dveře, ať mám práce, kolik chci,

tak jsou otevřené. To děcko sem přijde, tady s sebou majzne a říká: „Teto, kdybys tady měla televizi, to by bylo fajn“, pak mě vyhodí od počítače, že si potřebuje napsat jenom maila.“ Také respondentka uvádí, že pro ještě lepší pocit dítěte dbá na **tykáni v domově**: *„Takže snažím se, aby to jako nebylo: „Paní ředitelka, paní vychovatelka.“ Tetám se tady tyká, já jsem teta Jana a oni všichni ví, že jsem ředitelka, ale neřikají mi paní ředitelko.“* a respondentka C uvádí, že pro zlepšení adaptace, po zažití nějakého traumatu dítěte, využívají **odbornou pomoc**: *„To co ty děcka mají v sobě, to co prožívají za traumata, snažíme se s nimi o tom mluvit, snažíme se i přes tu psychologku.“* Respondentka A uvádí hlavní **náplň vychovatelů** v domově: *„...my jako vychovatelé, naší hlavní náplní je každodenní příprava dětí na vyučování, to máme jako stěžejní náplň práce.“*, *„My s nimi opravdu musíme ty úkoly dělat.“* Při předběžném opatření soudu, **očekávání dítěte**, se vychovatelé mohou na příchod dítěte připravit, jak uvádí respondentka B: *„Pokud dítě očekáváme a víme to v rozmezí, dnes si troufnu říct i několika měsíců, protože opravdu ten proces, toho soudního řízení a rozhodnutí o nástupu dítěte i opravdu trvá měsíce, takže pokud to víme, tak se dostatečně na ten příchod dokážeme připravit.“* Respondentka A uvádí, že se vychovatelům dostává pouze **základních informací o dítěti**: *„No příprava je taková, že vlastně ty tety většinou vědí jenom jeho jméno a věk, my nemáme jako nějak hodně informací o tom dítěti. Maximálně víme, odkud přichází, jestli jde z jiného dětského domova nebo jestli jde z rodiny, takže se připravujeme tak, že se snažíme mu připravit ten jeho pokoj, ale jinak toho nemůžeme víc udělat, protože my opravdu nevíme, jaké to dítě bude. Spíš jen tak srdcem, abychom na něj zapůsobili co nejlíp a to ostatní potom za pochodu.“*

4.2 Závěr výzkumu

Po zpracování dat z kvalitativního šetření, která byla prováděna pomocí polostrukturovaných rozhovorů s pedagogickými pracovníky dětských domovů rodinného typu, jsem schopna odpovědět na stanovené výzkumné otázky.

1. Jak se pedagogičtí pracovníci angažují v procesu adaptace?

Před příchodem dítěte do dětského domova, jedná se o dobu i několika měsíců, s výjimkou předběžných opatření nařízených soudem, obdrží ředitelka podklady k dítěti, v kterých jsou uvedeny základní informace, především, jestli dítě přechází z jiného zařízení, či bylo odebráno rodičům z důvodu nedostatečné péče či nezvládnutí situace. Poté dochází k poradě všech zaměstnanců, kde ředitelka sdělí veškeré důležité informace o dítěti, určí, která vychovatelka se stane kmenovou tetou dítěte, který bude mít dítě pokoj apod. Vychovatelé dítěti připraví pokoj, postel, skříň, stůl, jeho soukromí.

S dítětem do dětského domova přichází zpravidla sociální pracovnice původního zařízení, případně pracovnice OSPOD, která dítě předá sloužícímu vychovateli, případně paní ředitelce. Kmenová teta ukáže dítěti dětský domov, jeho osobní prostor, pokoj, pomůže vybalit jeho osobní věci, případně s dítětem jde dokoupit oblečení, věci do školy, dítě pomalu začne poznávat i vnější okolí dětského domova. V prvních dnech pobytu pomáhají dítěti s aklimatizací i ostatní zaměstnanci domova, kuchařka, uklízečka, psycholog a hlavně ostatní děti, které si jsou vědomy, že stejnou situaci samy zažily. Hlavní náplní vychovatelů je dostatečné věnování času učení a úkolům. Někdy do domova přichází děti, u kterých bylo hodně zanedbané učení, proto je potřeba se na to zaměřit.

2. Jaké podstatné faktory ovlivňují adaptaci dětí na nové neznámé prostředí dětského domova?

Na základě získaných dat jsem zjistila, že faktorů ovlivňujících adaptaci je hodně. Každé dítě se adaptuje jinak, protože každé dítě je jiné a každé je v domově z jiného důvodu. Podstatnou roli pro lepší adaptaci hraje fakt osobnosti dítěte. Extrovertní a otevřenější děti si lépe zvykají na nové prostředí, protože si lépe dokáží říct, co jim schází, co je trápí a co potřebují. Oproti tomu introvertní, uzavřenější děti potřebují pomoc psychologa, který pomůže otevřít dítě a rozprávět jej. Dalším faktorem je minulost dítěte. Pokud dítě přichází do dětského domova ze sociálně slabší rodiny, rodiče se mu nevěnovali, nemělo základní životní potřeby a hlavně lásku, tak si na nové prostředí zvyká

rychle. Má čisté oblečení, teplou stravu, svoji postel, psací stůl. Do dětského domova přichází děti týrané, zanedbané, s vykazujícími znaky rizikového chování, tyto děti potřebují spoustu času ze strany vychovatelů, aby alespoň trochu dosáhly adaptování se na nové prostředí. Faktor ovlivňující adaptaci dítěte jsou i rodiče. Pokud rodič spolupracuje s domovem, uvědomuje si svou chybu, snaží se ji napravit, zbytečně nezatěžuje dítě svými problémy a častým kontaktováním, tak i proces adaptování se stává jednodušší. Jsou však i rodiče, kteří neustále dítě kontaktují, psychicky deprivují, negují práci vychovatelů či ředitele domova. Tady je proces adaptování velice těžký, protože rodiče dítěti neustále připomínají to špatné. Je třeba brát v potaz vždy zájem dítěte a co nejvíce mu usnadnit integraci na prostředí dětského domova.

3. Jaká je přibližná doba aklimatizace dítěte nebo mladistvého do nového prostředí?

Po příchodu do dětského domova je důležité, aby si dítě osvojilo nový řád a nový způsob života, který domov vyžaduje. Doba adaptace dítěte na nové prostředí se různí na základě faktorů. Některé děti přijdou do domova a za pár hodin se adaptují, protože naráz mají teplou stravu, své zázemí a nové kamarády. Jiným dětem trvá adaptace déle. Na základě získaných informací jsem zjistila, že přibližná doba adaptace jsou tři měsíce, než dítě zapadne do kolektivu, naučí se znát chod dětského domova. Hodně záleží na charakteru dítěte, jak moc je traumatizované, či jak moc přijímá změny ve svém životě. Delší doba, než tři měsíce, jak bylo zjištěno, je pouze u dětí, které přechází z jiného ústavního zařízení a mladistvých. Doba adaptace se přizpůsobuje potřebám dítěte.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak probíhá proces adaptace dítěte po příchodu do dětského domova. Zajímalo nás, jak probíhá začleňování dítěte a jaká je přibližná doba adaptace, dále nás zajímala angažovanost vychovatelů, pedagogických pracovníků či odborných pracovníků do procesu integrace dítěte na nové prostředí.

Práce je rozdělena na dva celky, na teoretickou část a praktickou část. V teoretické části jsme se zabývali teoretickými východiskem, která s daným tématem souvisí. Seznámili jsme se s pojmem ústavní péče v České republice a hlavní funkcí ústavů. Rozepsali jsme si nejdůležitější zákony týkající se ústavní a ochranné výchovy, kde byla i důležitá zmínka o úmluvě o právech dítěte a listiny základních práv a svobod. V druhé části teoretické části bakalářské práce jsme si přiblížili důvody umístění a úskalí číhající v institucionální péči, práva a povinnosti dětí umístěných do dětských domovů. Definovali jsme si adaptaci, její hlavní faktory, fáze a dobu.

Na teoretickou část navazovala praktická část. Na základě kvalitativně orientovaného výzkumného šetření zacíleného na proces a dobu adaptace po příchodu do prostředí dětského domova, jsme použili výzkumnou metodu polo-strukturovaných individuálních rozhovorů s použitím výzkumného vzorku tří pedagogických pracovníků dvou různých dětských domovů v břeclavském a hodonínském kraji.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjištění, identifikování a rozklíčování průběhu procesu adaptační fáze dítěte, po nastoupení do dětského domova. Na základě získaných důležitých informací výzkumného vzorku pedagogických pracovníků jsme si nakódovali odpovědi otevřeným kódováním a vytvořili kategorie: **osobnost dítěte; individualita adaptace dítěte; prostředí domova; sociálně slabá, nefunkční a žádná rodina a rodiče; ostatní instituce; zaměstnanci domova a odborná pomoc.** Zjistili jsme, že proces adaptace dítěte je ovlivněn dalšími faktory. Každé dítě se adaptuje jinak, podle toho co prožilo, kolik mu je let, jaká je osobnost či jestli vykazuje nějaké známky rizikového chování. Nejlépe se, dle získaných informací, adaptují na dětský domov mladší děti, jelikož ještě nemají vytvořené nějaké hranice a lépe si zvyknou, a dále pak děti s otevřenou extrovertní povahou, které si lépe dokáží říct, co potřebují, co je trápí. U mladistvých, introvertních a chytrých dětí probíhá adaptace velice složitě, někdy dokonce se vůbec neadaptují. Pro usnadnění adaptace dětem hodně pomáhají kmenové tety a psycholog, který do obou zařízení přichází a snaží se rozklíčovat jejich osobnost a zjistit jejich

potřeby. Proto právě doba adaptace není nijak ukotvená, jedná se hodně o individuální dobu adaptace. Pro některé děti je situace umístění do dětského domova, odloučení od rodičů, velice traumatická, proto je potřeba s dítětem neustále komunikovat i za pomoci psychologa a co nejvíce mu pobyt zpříjemňovat domácím prostředím, neformální mlouvou v domově – tykáním a i pohlazením či pochvalou. Pokud dítě přichází ze sociálně slabého prostředí, kde doma neměli třeba splachovací záchod, teplé jídlo či čisté věci, stává se pro něj domov novou příležitostí a velkou úlevou, včetně toho, že v domově si najdou spoustu přátel a hlavně lásku od pracovníků domova a tyto děti si na domov zvykají velice rychle.

Došli jsme k závěru, že proces adaptace je velice individuální proces, jelikož u každého probíhá jinak dlouho, jinou formou a existuje spousta faktorů, které adaptační proces ovlivňují. Stanovených cílů a výzkumných otázek jsme dosáhli. Dokázali jsme na ně odpovědět díky vstřícnosti a úžasnému přístupu oslovených pedagogických pracovníků vybraných dětských domovů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ARNOLDOVÁ, Anna. Sociální péče: učebnice pro obor sociální činnost. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5147-4.
- [2] BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
- [3] BENDL, Stanislav. Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.
- [4] BUREŠOVÁ, Pavla, POLÁCHOVÁ VAŠŤATKOVÁ, Jana a Pavla VYHNÁLKOVÁ, ed. Rodina a náhradní rodinná péče. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-7409-013-4.
- [5] HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- [6] HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. České rodinné právo. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-723-9192-5.
- [7] HRUŠÁKOVÁ, Milana. Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte). Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0694-3.
- [8] JANSKÝ, Pavel. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.
- [9] JANSKÝ, Pavel. Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.
- [10] JEDLIČKA, Richard. Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- [11] JELÍNEK, Jiří a Dita MELICHAROVÁ. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: s poznámkami a judikaturou : (zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů) : podle právního stavu k 1.9.2004. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-493-5.
- [12] KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

- [13] KOVAŘÍK, Jiří, Věduna BUBLEOVÁ a Kateřina ŠLESINGEROVÁ. Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-957-7.
- [14] KUBÍČKOVÁ, Hana. Dítě - rodina - instituce, aneb, Jak neztratit budoucnost. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7464-017-9.
- [15] KUKLA, Lubomír. Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
- [16] LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
- [17] MATĚJČEK, Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.
- [18] MATĚJČEK, Zdeněk. Výbor z díla. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.
- [19] MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- [20] MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. Mládež a delikvence: [možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže]. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- [21] MATOUŠEK, Oldřich. Ústavní péče. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 8085850761.
- [22] MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- [23] MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- [24] MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- [25] MÜHLPACHR, Pavel. Vývoj ústavní péče: (filosoficko-historický pohled). Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2512-3.

- [26] NELEŠOVSKÁ Alena, 2005. Pedagogická komunikace v teorii a praxi. Praha: Grada. ISBN 80-247-0738-1.
- [27] NOVÝ, Ivan a Alois SURYNEK. Sociologie pro ekonomy a manažery. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2006. Manažer. ISBN 80-247-1705-0.
- [28] OLÁH, Michal, Ján Hučík, Alena HUČÍKOVÁ, et. al. Sociálna práca v praxi: (najčastejšie problémy praktickej sociálnej práce). Bratislava: Iris, 2016, ISBN 978-80-89726-58-5.
- [29] PACNEROVÁ, Helena. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8.
- [30] PIPEKOVÁ, Jarmila. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 3., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.
- [31] Regionální školství: školský zákon, vyhlášky, předškolní, základní, střední, vyšší odborné a jiné vzdělávání, školy a školská zařízení, dotace, školní stravování, maturity, výkon ústavní a ochranné výchovy ; Pedagogičtí pracovníci : redakční uzávěrka .. Ostrava: Sagit, 2005. ÚZ. ISBN 978-80-7488-311-8.
- [32] SOBOTKOVÁ, I. Situace v náhradní rodinné péči a její alternativy. In Náhradní výchova dětí – možnosti a meze: kolokvium I., konané dne 5.3.2008 v Praze. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7.
- [33] ŠKOVIERA , Albín, 2007. Dilemata náhradní rodinné výchovy. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.
- [34] ŠVANCAR, Zdeněk a Jana BURIÁNOVÁ. Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- [35] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [36] TAXOVÁ, J. Výchovné problémy dětských domovů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

- [37] VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- [38] VÁVROVÁ, Soňa, Karla HRBÁČKOVÁ a Jakub HLADÍK. Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči. Druhé, nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-7454-149-0.
- [39] VOCILKA, Miroslav. Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů). Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

Zákony:

- [1] ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších právních předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2000. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>
- [2] ČESKO. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších právních předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2002. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>
- [3] ČESKO. Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, ve znění pozdějších právních předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/2005-383>
- [4] ČESKO. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších právních předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/2004-563>
- [5] ČESKO. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších právních předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2004. Dostupné z: <http://zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>
- [6] Vyhláška 438/2006 Sb., ze dne 30. srpna 2006, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

[7] ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů.

In: Sbíрка zákonů České republiky. 2010. Dostupné z:

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

[8] ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Sbíрка zákonů České republiky.

2012. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Doslovná transkripce rozhovoru – Respondentka B

PŘÍLOHA P I: DOSLOVNÁ TRANSKRIPCE ROZHOVORU

Účastník rozhovoru B

Příchod dítěte do prostředí ústavní výchovy

Dobrý den, nejprve bych Vám ráda poděkovala za Váš čas a vstřícnost. Jmenuji se Veronika Jajcayová a studuji na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, na fakultě humanitních studií, obor Sociální pedagogika, kde právě ukončuji třetí ročník a to je právě důvod proč jsem tady, jelikož píši bakalářskou práci na téma Příchod dítěte do prostředí ústavní výchovy. Ráda bych Vám položila pár otázek týkající se adaptace dětí a mládeže po příchodu do Vašeho ústavu.

Rozhovor má celkem čtyři otázky, které jsou tvořeny několika podotázkami. Pokud byste nechtěla odpovídat nebo by Vám byl rozhovor nepříjemný, můžete ho kdykoliv ukončit. Získané informace použiji ve své výzkumné části bakalářské práce, samozřejmě Vaše identita nebude nikomu odhalena. Tak tedy, pokud souhlasíte, můžeme začít s rozhovorem?

Otázky pro účastníka výzkumu:

1) Adaptace

1a) Jak ve Vašem zařízení probíhá adaptace nově přichozího dítěte/mladistvého?

„adaptační fáze, i když to není fáze nějak ukotvená, tak je většinou v rozmezí těch dvou měsíců, po příchodu dítěte se ukáže, jak to dítě na naše nové prostředí je adaptované. U některého dítěte to trvá dýl, u některého zase míň, záleží to na charakteru. Prostě je to individuální záležitost toho dítěte. Jak moc je traumatizované, jak moc přijímá určité změny ve svém životě. Je to opravdu individuální, ale takovou pomyslnou hranici si určujeme ty dva měsíce.“

1b) Myslíte si, že lépe snáší příchod děti, které přichází z jiného ústavního zařízení?

„určitě, určitě tyto děti už jsou lépe jakoby na ten režim nastavené, už vlastně nějaké ty výchovné hranice, ty mantinely mají ukotvené, mají vytvořené určité návyky, takže určitě je to lepší, pokud přijdou z nějakého kolektivního zařízení.“

1c) Dle Vašeho názoru, hraje nějakou roli i věk, nově příchozího dítěte? Adaptují se lépe menší děti nebo starší děti?

„určitě věk hraje velkou roli, určitě se lépe adaptují mladší děti. Uvedu takový příklad, pokud se dostane k nám do domova, potažmo do jakéhokoliv ubytovacího zařízení, třeba patnáctileté dítě, které nemá z rodiny vytvořené žádné návyky, nemá žádné výchovné hranice, mantinely, huř se mu zvládá, nějaké takové ty příkazy a takové to formování. Byť na úrovni jenom ustlat si postel nebo vykonat každodenně hygienu, sprchu, vanu. Tyhle děti prostě to nemají ukotvené, kdežto mladší dítě se dá lépe namotivovat a nějak lépe to uchopí.“

2) Angažovanost pedagogických pracovníků

2a) Jak se připravují pedagogičtí pracovníci před příchodem nového dítěte do ústavu?

„pokud dítě očekáváme a víme to v rozmezí, dnes si troufnu říct i několika měsíců, protože opravdu ten proces, toho soudního řízení a rozhodnutí o nástupu dítěte i opravdu trvá měsíce, takže pokud to víme, tak se dostatečně na ten příchod dokážeme připravit. Pokojíček, prostředí, školu mu zajistit, eventuálně získat si třeba za OSPODU nějaké materiály nebo pokud dítě bylo ve středisku výchovné péče, tak tam už nějaké třeba etopedické záznamy jsou, takže je to opravdu lepší se na něj připravit. V případě, že se v rodině něco stane a na dítě je uvaleno tak zvané předběžné opatření, které je v rozmezí třeba čtyřiaadvaceti hodin, tak samozřejmě tam ty přípravy jsou okamžité a musíme reagovat velice rychle. I takové případy se stávají. Že vlastně z hodiny na hodinu dostaneme dítě, protože se v té rodině něco tak strašně zásadního, závažného, že musí být odebráno.“

2b) Jaké kroky činíte k lepší orientaci dítěte v prvních dnech pobytu?

„tak určitě má toho nejkličovějšího pracovníka, tu svou kmenovou tetu, která je mu k dispozici téměř čtyřiaadvacethodin denně. Velice chválím i pomoc psychologů. Máme svého psychologa, byť ne jako zaměstnance dětského domova, ale máme mezi sebou uzavřenou smlouvu o poskytování psychologických služeb, takže v podstatě i ta paní psychologka, je připravena kdykoliv prostě dítěti přijít na pomoc. No a samozřejmě i v tom hrají velkou roli i ostatní děcka. Děcka to vždycky dokážou, tu atmosféru uvolnit, rozvolnit, vtáhnout to nové děťátko do hry nebo do toho našeho systému, takže to je taky velký díl toho, jak se dítěti u nás začne líbit a dařit.“

2c) Jak se angažujete v integraci dítěte v prvních měsících?

„tak to poznáváme samozřejmě dítě a ono poznává nás. My odhadujeme jeho možnosti, schopnosti, charakterové vlastnosti, jaké má ambice, v neposlední řadě je to i škole, takže jaký má prospěch. A potom postupně mu začneme vytvářet a nabízet třeba zájmové činnosti nebo odhadovat, jestli je to dítě spíš vhodné na dramaterapii nebo na arteterapii nebo jestli je to sportovec, že ho více zapojovat do těch sportovních činností. To jsou právě ty dlouhodobější diagnostické záměry, pozorováním, že to dítě vlastně vyzorováváme, co mu nejlíp jakoby padne, aby se tady cítil dobře, abychom rozvíjeli tu jeho osobnost.“

2d) Jak zasahujete do socializace jedince ve fázi sebeprosazování po přizpůsobení dítěte na nové prostředí?

„tak zase je to individuální. Některé dítě se umí prosazovat úplně stoprocentně na celé čáře, tam zase musíme trošku, jakoby ubírat z těch jeho nároků a ba naopak, a to je víc těch případů, kdy dítě se neumí sebe prosazovat, bylo třeba v rodině sráženo, týráno, zneužíváno, takže u těchto případů ho zas musíme ba naopak trošku motivovat, navnadit ho do toho, věřit si, prostě vyzdvihnout tu jeho osobnost.“

3) Faktory ovlivňující adaptaci

3a) Z jakého sociálního prostředí většinou dítě přichází do dětského domova?

„jsou to sociální prostředí velice slabé, jsou to rodiny na pokraji chudoby, děcka jsou z rodin alkoholiků nebo rodičů jinak závislých na látkách nebo většinou je otec ve výkonu trestu, matka příliš výchovu, ale v poslední době, poslední roky je takovým trendem, že se k nám dostávají děti, které nerespektují rodiče, nerespektují vlastně tu rodinnou výchovu a ty rodiče si s nimi neví až natolik rady, že žádají o pomoc sociálky, střediska výchovné péče a ani to nemusí být třeba rodina nějaká sociálně slabá, ale nějaká kompetence toho rodiče ve výchově tam není.“

3b) Z kterého z těchto sociálních prostředí se dítě nejlépe adaptuje?

„tak určitě z toho velice slabého sociálního prostředí, to dítě se adaptuje lépe, protože na lepší se určitě lépe zvyká, takže tady dítě mnohdy ochutná mnohé jídla, pěkně se rozejí, má jídlo tady pravidelně, několikrát denně, teplé jídlo, které do teď třeba ani neznal. Má pěkné oblečení, má svoje hračky, má svůj pokojíček nebo koutek v tom pokojíčku, takže určitě tyhle děti, z toho sociálně slabšího prostředí, si na toto prostředí zvykají lépe. Mají tady své kolo, brusle, třeba teď je jaro, tak inliny, takže tyhle děti

to do této doby třeba ani neznaly. Proto je ta adaptace a vůbec, lépe si zvykají, na to, že přišli někam. Byť tady nemají tu mámu, tátu nebo tu širší rodinu, ale líp se sem jakoby tak „posadí“ když to tak řeknu.“

3c) Dítě s jakou osobností se nejlépe, dle vašeho názoru, adaptuje na ústavní prostředí a oproti tomu jaká osobnost dítěte nejméně napomáhá k jeho adaptaci?

„tak určitě se lépe adaptují, takoví ti „kápové“. Takoví ti, vedoucí, vůdčí typ, který se umí vyjádřit, umí si narovinu říct svůj názor nebo i říct si co třeba co mu schází, vadí. Určitě tyhle typy dětí to mají snazší než takoví ti uzavřenější, z kterých vychovatelky páčí každé slovo, aby si vlastně řeklo, co ho trápí, o co mu jde. V tomhle nám taky velice pomáhá paní psycholožka, má na to určitě svoje metody, taktiky, takže ví jak na něj, takže prostřednictvím i paní psycholožky se dostáváme k tomu, abychom tyhle typy lépe otevírali.“

3d) Souvisí, dle vašeho názoru, lepší prospěch ve škole s rychlejší adaptací nebo naopak?

„lepší prospěch ve škole samozřejmě souvisí s inteligencí. Takže inteligentnější dítě si dokáže i další nějaké dílčí záležitosti ohledně té adaptace tak nějak lépe vysvětlit. Takže ano, můžu říct, že ten lepší prospěch ve škole napomáhá k tomu.“

3e) Myslíte si, že setkání s rodiči ovlivňuje rychlost adaptace?

„zase je to velice individuální záležitost. Na tuto otázku odpovím tak, že my vlastně v současné době máme takovou tu stmelovací funkci, dětské domovy. Musí dbát na takovou tu lepší vztahovost a práci ve vztahu dítě, rodič nebo dítě, matka, pokud to tam nějakým způsobem nefungovalo, takže určitě to vliv má. Ale teď je otázkou v jakém slova smyslu, protože je to individuální u každého dítěte. Dítě když k nám přijde a kontaktují ho rodiče, zase záleží to s jakým postojem, ty rodiče, jak se říká, nastoupí. Pokud si chtějí nechat pomoci a od nás poradit a to dítě i oni lépe motivují, tak aby se mu tady líbilo, dařilo, je to v pořádku. Ale jsou potom i typy rodičů, kteří s naší výchovou s našimi postoji nesouhlasí, jak se říká, hážou nám v té výchově klacky pod nohy, nedají nám určité souhlasy k nějakým záležitostem, které my potřebujeme, to je takový ten nespolupracující rodič a odnese to vždycky jenom to dítě. My se s tím nějak vyrovnáme, ale to dítě to vždycky nějakým způsobem odnese. Rodiče vyvíjí určité tlaky, negují naši práci, negují naši výchovu, neustále jsou urputní se něčeho dožadovat v rámci toho dítěte a já třeba nemůžu uhnout, protože ten zákon to takhle neumožňuje. Takže je to velice, velice těžká práce s takovými rodiči. Ale zase máme rodiče, kteří si jsou vědomi toho, že něco pokazili v tom svém životě,

tím pádem pokazili životy i svých dětí, a ba naopak souhlasí s námi, snaží se s námi spolupracovat, takže to je samozřejmě ten lepší případ, pro to dítě. Samozřejmě vždy je v zájmu to dítě prvořadé.“

3f) Pomáhá společné umístění sourozenců v jednom ústavním zařízení k jejich lepší adaptaci?

„řeklo by se, že jednoznačně ano, určitě sourozenci se v dnešní době, jak se říká, netrhají, snaží se i ten systém, ty soudy umisťovat sourozence do jednoho zařízení, ale někdy je mezi těmi sourozenci, jak se říká, taková ponorka, že třeba to dítě, musíme dát každé do jiné rodinné skupiny. Jsou spolu v domově, ale každé bydlí třeba v jiné rodinné skupině. Ty děti jsou tady spolu od rána do rána, někdy spolu chodí i do školy, takže jak se říká, taková ta ponorková nemoc. A pokud ty děti, ti sourozenci neodjíždí třeba na dovolenky k rodičům, babičkám, dědečkům a jsou neustále jenom tady v tomhle režimovém zařízení, oni tam za chvíli fakt ta ponorka prostě vyplyne, vypluje jednou.“

4) Doba adaptace

4a) Jaká je průměrná doba adaptace dítěte/mladistvého od první fáze prvního dojmu až po poslední fázi ukončení adaptace?

„dva, tři měsíce. Ale nevylučuji i delší dobu, protože ono i po téhle době, u toho dítěte může vyplout něco, co jsme třeba za ty dva, tři měsíce vůbec nepostřehli. Takže samozřejmě, že se ta doba může i prodloužit.“

4b) Všímate si nějakých zásadních výkyvů v délce adaptace jednotlivců? Co je dle vašich názorů ovlivňuje?

„tak zase je to individuální záležitost, takže pozorujeme, ty výkyvy a zase je to především o těch jejich charakterových a povahových vlastnostech. Jak jsou otevření, jak jsou uzavření, jestli jsou extroverti, introverti. Je to opravdu velice, velice individuální záležitost. Úplně jednoznačně se na tohle nedá odpovědět.“